

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права

НАСАЛИК Тарас – Юрій Богданович

Біржова діяльність в Україні /

Exchange operations in Ukraine

спеціальність: 8.03040101 – Правознавство

магістерська програма – Правознавство

Магістерська робота

Виконав: студент групи ПРм - 21
Т.Б. Насалик

Науковий керівник:
д.ю.н., доц. С.К. Гречанюк

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ С.К. Гречанюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 113 сторінок, складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 235 найменування.

Метою роботи є розкриття правової основи здійснення біржової діяльності в Україні на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел, правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при організації, здійсненні та припиненні біржової діяльності в Україні.

Предметом дослідження науково-теоретичні та правові основи, закріпленні в чинному законодавстві України, щодо забезпечення біржової діяльності в Україні.

Одержані висновки полягають в розвитку теоретичних основ і розробці практичних рекомендацій з удосконалення правового регулювання біржової діяльності за чинним законодавством України.

Ключові слова: біржова діяльність, біржа, товарна біржа, аграрна біржа, біржові угоди.

ABSTRACT

Thesis contains 113 pages, consists of entry, three sections, conclusions, list of the used sources, from a 235 name.

The purpose of research is the disclosure of legal basis of exchange activities in Ukraine based on the analysis of domestic and foreign scientific, journalistic sources, law enforcement practices.

A research object is the social relations arising in the organization implemented and discontinued stock in Ukraine.

The subject of research scientific-theoretical and legal basis, consolidation in the current legislation of Ukraine to ensure exchange activities in Ukraine.

The conclusions consist in to develop theoretical foundations and development of practical recommendations to improve regulation of exchange activities under the current legislation of Ukraine.

Keywords: exchange activities, exchange, commodity exchange, agricultural exchange, stock transactions.

АНОТАЦІЯ

Насалик Т.Б. Біржова діяльність в Україні. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

В магістерській роботі розглянуто та проаналізовано поняття, види та функції біржових інститутів, простежено передумови становлення та розвиток біржової діяльності в Україні та світі. Опрацьовані теоретичні положення біржової діяльності та її правове регулювання. Розкрито особливості біржової діяльності в різних сферах, зокрема у товарних та аграрних біржах, охарактеризовано зміст біржової угоди, специфіку її укладання. Встановлено особливості удосконалення правового та організаційного регулювання біржової діяльності, а також юридичної відповідальності за правопорушення у цій сфері.

ANNOTATION

Nasalyk T.B. Exchange operations in Ukraine. It is Manuscript.

Research on education and qualification of «master» in the field 8.03040101 - Jurisprudence – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

In diploma work reviewed and analyzed the concept, types and functions of the exchange institutions, traced preconditions establishment and development of exchange activities in Ukraine and abroad. Worked out theoretical principles of exchange and its regulation. The features of exchange activities in various fields, particularly in trade and agricultural markets, describes the content of the exchange transaction, the specifics of its conclusion. The peculiarities of improving legal and organizational regulation of exchange activity as well as legal liability for violations in this area.

Зміст

Вступ	5
Розділ I. Загальні засади біржової діяльності	
1.1. Поняття, види та функції біржових інститутів.....	10
1.2. Передумови становлення та розвиток біржової діяльності в Україні та світі.....	21
1.3. Теоретичні положення та правове регулювання біржової діяльності.....	32
Висновки до розділу I.....	43
Розділ II. Особливості біржової діяльності у різних сферах	
2.1. Товарна біржа, як суб'єкт біржової діяльності.....	45
2.2. Особливості роботи аграрних бірж.....	52
2.3. Біржові угоди, як складові біржової діяльності.....	62
Висновки до розділу II.....	68
Розділ III. Удосконалення правового регулювання біржової діяльності в Україні	
3.1. Особливості удосконалення правового та організаційного регулювання біржової діяльності.....	70
3.2. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері біржової діяльності.....	77
Висновки до розділу III.....	87
Висновки та пропозиції	89
Список використаних джерел	93

ВСТУП

Актуальність. Перехід економіки України до ринкових відносин вказує на необхідність комплексного реформування системи біржових відносин. Адже майнові, грошові та кредитні відносини, як елементи біржових, відображають найскладніші явища суспільного життя, оскільки стосуються відносин публічного та приватного характеру.

Біржова діяльність є провідною ланкою ринкової економіки і виступає складним механізмом, який чутливо реагує на всі соціально-економічні, політичні та соціопсихологічні процеси, що відбуваються в країні. Вона є індикатором ціноутворення в суспільстві. Рівень ділової активності на біржі свідчить як про економічну стабільність країни, так і про наявність фінансової та економічної кризи у світі.

З огляду на це, важливим і необхідним є удосконалення механізму правового регулювання відносин, що виникають у сфері біржової торгівлі, яка потребує широкого спектра знань, розуміння глибоких економіко-правових закономірностей змісту біржової діяльності.

Варто наголосити, що здійснення правового регулювання біржового ринку обумовлено також і соціально-економічними потребами суспільства та необхідністю мінімізації рівня ризику як для продавців, так і покупців. Більше того, беручи до уваги комерційний інтерес учасників біржової торгівлі, необхідність такого регулювання біржового ринку зумовлюється державним інтересом гарантування соціального спокою та стабільності у суспільстві, особливо в умовах сучасної фінансової кризи. Останнє є одним із важливих чинників у вирішенні ряду соціальних та економіко-правових проблем в країні, що й обумовило вибір даної теми та необхідність вивчення та дослідження вказаної проблематики.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел, правозастосовної практики, розкрити правові основи здійснення біржової діяльності в Україні.

Зазначена мета дослідження конкретизується такими основними завданнями:

- розкрити сутність біржової діяльності як економічної та правової категорії, її основні функції, види;
- простежити генезис біржової діяльності;
- провести аналіз стану нормативно-правового забезпечення діяльності бірж;
- дослідити особливості діяльності товарної біржі, з'ясувавши її правову сутність та характерні ознаки;
- проаналізувати зміст та правові засади діяльності аграрної біржі;
- розкрити поняття та зміст біржової угоди, як невід'ємного атрибуту біржової діяльності;
- встановити особливості удосконалення правового та організаційного регулювання біржової діяльності;
- з'ясувати характерні риси юридичної відповідальності за правопорушення у сфері біржової діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при організації, здійсненні та припиненні біржової діяльності в Україні.

Предметом дослідження є науково-теоретичні та правові основи, закріплені в чинному законодавстві України, щодо забезпечення біржової діяльності в Україні.

Методологічною основою дослідження стали теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, а також чинні закони й інші правові акти України, норми яких регулюють правовідносини у досліджуваній сфері, положення діалектичного методу пізнання суспільних явищ і процесів та системний підхід до вивчення сутності їх різновидів і форм.

За допомогою формально-догматичного або ж спеціально-юридичного методу досліджувались теоретико-правові поняття, види та функції біржових інститутів.

Завдяки історичному методу було досліджено генезис правового регулювання біржової діяльності в Україні.

У магістерській роботі використовувався порівняльно-правовий метод дослідження, завдяки якому стало можливим з'ясування в правовому регулюванні біржової діяльності загального і особливого, закономірного і випадкового, дослідження елементів правового регулювання.

Метод прогнозування широко застосовувався у магістерській при розробці пропозицій до Закону України «Про товарну біржу», розробці пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення механізму правового регулювання біржової діяльності.

Комплексне використання вказаних загальнонаукових та юридично-галузевих методів забезпечило дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання біржової діяльності та вирішення теоретичних і практичних завдань, що були поставлені автором дослідження.

Емпіричну основу наукового дослідження склали дані статистичної звітності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України, матеріали узагальнення їх практичної діяльності, аналітичні довідки, звіти та довідкові видання.

Теоретичною основою для даної роботи стали праці вітчизняних вчених: В.Б. Авер'янова, М.І. Ануфрієва, А.І. Берлача, А.Г. Бобкової, О.А. Белянєвича, В.Т. Білоуса, І.Л. Бородіна, Ю.П. Битяка, О.М. Вінник, О.П. Віхрова, Л.В. Гарарук, В.М. Гаращука, В.К. Гіжевського, І.П. Голосніченка, Є.Ф. Демського, Є.В. Додіна, О.А. Долгого, І.В. Зотової, В.В. Коваленка, М.В. Коваля, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, В.Т. Комзюка, В.В. Конопльова, А.Л. Коцур, Г.Г. Коцур, В.І. Курила, В.В. Луця, В.К. Мамутова, Ю.О. Моїсеєва, А.А. Нечай, Л.Т. Рябовол, О.О. Семчика, Р.Б. Шиханова, В.С. Щербини та ін.

Інформаційно-аналітична база магістерської роботи складається з практики біржових установ України та даних Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі проведеного дослідження автором сформульовано висновки, рекомендації і пропозиції, які відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

– надано авторське визначення понять «біржова діяльність» (із правової точки зору), «товарної біржі» та «адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні»;

– запропоновано внести зміни до законодавства, зокрема Закону України «Про товарну біржу», що забезпечить підвищення ефективності здійснення адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні;

– класифікаційна характеристика функцій біржових інститутів за критерієм змісту їх діяльності;

– вивчення чинників, що впливають на ефективність адміністративно-правового регулювання біржової діяльності;

– теоретичні положення щодо удосконалення адміністративно-правового статусу органів, уповноважених здійснювати адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні.

– встановлено специфіку юридичної відповідальності у сфері біржової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в магістерській роботі висновки і пропозиції можуть бути використані:

– у сфері правотворчості – для внесення змін та доповнень до Закону України «Про товарну біржу», та інших нормативно-правових актів, норми яких регулюють відносини у сфері біржової діяльності;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Господарське право», «Господарські договори», «Біржове право», «Цивільне право» та ін.

Структура і обсяг дипломної роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 235 найменувань.

Загальний обсяг роботи – 113 сторінок, з них основний текст складає 91 сторінок.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття, види та функції біржових інститутів

Біржі є потужною рушійною силою розвитку економіки, торгівлі, залучення інвестицій, ресурсів, експорту, імпорту та збагачення країни. Власне біржова діяльність, будучи індикатором ціноутворення в суспільстві, є одним з важливих елементів гарантування економічної безпеки й стабілізації фінансового стану як суб'єктів ринку, так і держави в цілому.

Як один із вагомих засобів досягнення у суспільстві правової і соціальної захищеності, біржова діяльність має не лише широкий спектр впливу на всі сфери життєдіяльності людини, а й багаторічну історію.

Розвиток капіталістичних відносин, перехід від натурального виробництва й обміну до вільної торгівлі, обороту капіталу закономірно викликали створення таких структур, що сприяли б розширенню і поглибленню фінансових відносин. Саме ними і стали банки і біржі [56, 4].

Попит і пропозиція в такому випадку швидко знаходять один одного, покупці і продавці оперативно входять у контакт і швидко міняються ролями, укладаючи зустрічні угоди [57, 46].

Проте, не дивлячись на багаторічну історію та численні дослідження у даній галузі, варто зауважити, що нині не існує єдиного підходу щодо поняття «біржа» [58, 11; 59, 7; 60, 49; 61, 41; 62, 105; 63, 56; 64, 469; 65, 328; 66, 17; 67, 338; 68, 39]. Запропоновані визначення, як з юридичної, так і з економічної точки зору, мають схожі риси, але й деякі відмінності.

Аналіз фахової літератури та нормативно-правових актів свідчить про те, що нині відсутній єдиний підхід до визначення поняття «біржова діяльність», та й більшість авторів посібників не дають визначення цього тлумачення взагалі [69; 70–73].

Не дає його й жоден нормативно-правовий акт, у тому числі і Закон України «Про товарну біржу» (ст. 3), хоча ним і оперує [26]. Взагалі відсутнє

визначення поняття «біржова діяльність» і у фахових словниках по біржовій діяльності [74; 75]. У більшості з них розглядаються такі поняття як «біржа», «біржа фондова», «біржа товарна», «біржа аграрна», «біржа валютна», «біржа ф'ючерсна», «біржа робочої сили», та інші, пов'язані з біржовою діяльністю.

В економічній літературі поняття «біржова діяльність» деякою мірою ототожнюється з поняттям «біржова справа», «біржова торгівля» [3]. А.Г. Грязнова, Р.В. Корнєєва, В.А. Галанов, зауважують, що основою біржової діяльності є біржова торгівля [70, 5].

В.М. Степанов та Т.І. Пішеніна також стверджують, що біржова діяльність – це система суспільних взаємовідносин щодо купівлі-продажу біржових товарів. В основі біржової діяльності лежить біржова торгівля [76, 14].

Дещо по-іншому трактує поняття «біржова діяльність» А.І. Акмаєв, який вважає, що біржова діяльність – це одна з форм організованого ринку, тобто упорядкованого ринку, ступінь упорядкованості якого визначається правилами торгівлі, які регламентують процес купівлі-продажу того чи іншого виду активів [77, 23].

Визначення, щодо поняття «біржова діяльність» не міститься у ГК України, натомість у ст. 278 ГК України зазначається мета здійснення торговельно-біржової діяльності, в основі якої лежить організація та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією – товарною біржею. Поняття «торговельно-біржова діяльність» в даному випадку вживається тільки стосовно діяльності товарних бірж і не може бути застосоване до діяльності фондових бірж, зазначено в коментарі до ГК України [78, 727].

Проте, на нашу думку, це твердження є дещо однобоким. Відповідно до нього, слід вважати, що основою біржової торгівлі є лише торговельно-біржова діяльність товарних бірж і аж ніяк не фондових та валютних бірж, що вже само собою суперечить поняттю біржова торгівля.

Вітчизняні науковці В.М. Степанов та Т.І. Пішеніна також стверджують, що біржова торгівля може включати торгівлю продукцією, живою худобою та птицею, валютою, цінними паперами, квотами, ліцензіями [76, 14].

Торгівля – це галузь народного господарства, яка реалізує товари шляхом купівлі-продажу [79, 478; 80, 1353]. Згідно зі ст. 263 ГК України господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [81, 263]. А це означає, що торговельно-біржова діяльність, у даному понятті, притаманна як товарній, так і фондовій біржі, оскільки і там, і там здійснюється торгівля біржовим товаром, тобто відбувається укладення договорів купівлі-продажу. Торгівля, таким чином, є складовою біржової діяльності [82, 148].

Поняття «діяльність» за своїм значенням ширше понять «справа» чи «торгівля» і може повністю охоплювати їх. Якщо виходити з визначення термінів «діяльність» і «справа», то діяльність – це: 1) праця, дії людини у якій-небудь галузі; 2) робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини; а справа – це: 1) робота, заняття людини; 2) задум, намір зробити, здійснити, виконати тощо, що-небудь, 3) спеціальність, професія, коло знань певна галузь знань або навичок тощо [79, 04]. Тому поняття «біржова діяльність», на думку Р.Б. Прилуцького, є більш прийнятним і має бути законодавчо закріплене для офіційного вживання [82, 149].

Крім того при визначенні поняття «біржова діяльність» як правової категорії, слід пам'ятати, що в цій якості воно не може бути тотожне поняттю «біржова діяльність» з точки зору економічної категорії. Правова наука розглядає біржову діяльність, в першу чергу, у розрізі суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників даних відносин, тобто як біржові правовідносини. Тому права торкаються лише вольові та пов'язані з ним відносини, що складаються у процесі здійснення біржової діяльності. Тоді як в економічній науці предметом є закономірності процесу взаємодії учасників

біржових відносин. Визнаючи розбіжності у розумінні біржової діяльності як правової категорії та біржової діяльності як економічної категорії слід пам'ятати, що правова форма тісно пов'язана з економічним змістом.

Відповідно до визначень ГК України та інших нормативно-правових актів, біржову діяльність у сучасних умовах можна тлумачити як:

1) утворення та забезпечення діяльності особливих суб'єктів господарювання – господарських організацій – бірж;

2) особливого роду діяльність самих бірж з організації й приведення біржових торгів (торгових сесій), надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними біржових торговельних операцій – торгівлі шляхом укладення договорів купівлі-продажу;

3) діяльність членів і учасників бірж із надання ними посередницьких (дилерських чи брокерських) послуг учасникам біржових торгів – продавцям і покупцям;

4) діяльність продавців і покупців біржового товару (у більш широкому значенні – також спекулянтів, хеджерів) щодо участі у біржових торгах;

5) управління і контроль за здійсненням біржової діяльності [82, 149].

Таким чином, проаналізувавши підходи науковців, є сенс дати власне визначення поняття «біржова діяльність». Дане поняття неможливо однозначно віднести ні до економічного базису, ні до правової надбудови. При їх розгляді необхідно ґрунтуватися на тому, що біржові відносини являють собою єдність економічного змісту і правової форми.

На нашу думку, «біржова діяльність» – це самостійна, нормативно врегульована та систематично здійснювана форма організованого біржового ринку, де виникають суспільні відносини з приводу надання біржових послуг та створення умов для учасників біржових торгів з метою укладення ними, на основі правил вільної торгівлі товарами (товарна біржа), цінними паперами (фондова біржа), валютою (валютна біржа), робочою силою (біржа праці), біржових угод та здійснення посередництва в біржових торгах.

В Україні практика біржової торгівлі виділяє такі види бірж: універсальні, товарні й товарно-сировинні, агропромислові, фондові, біржі праці. Переважна більшість створених бірж, зауважує професор А.І. Берлач, не відповідає критеріям біржового інституту, оскільки вони діють як звичайні комерційні фірми, що мають у своєму найменуванні слово «біржа», хоча, насправді, не мають жодного стосунку до загальноприйнятих у світі принципів біржової торгівлі [1, 89].

Щоб краще зрозуміти особливості функціонування вітчизняних бірж, їх структуру, склад, рівень управління, їх необхідно класифікувати, тобто об'єднати в певні групи відповідно до вибраної ознаки класифікації, наголошують А.І. Берлач та А.Г. Грязнова.

До *ознак* класифікації бірж належать: вид біржового товару, принцип організації (роль держави в організації біржі), правове становище (статус біржі), форма участі відвідувачів у біржових торгах, номенклатура товарів, що є об'єктом біржового торгу, місце і роль у світовій торгівлі, сфера діяльності, переважаючий вид біржових угод; характер діяльності.

Залежно від *виду біржового товару*, у світовій практиці прийнято виділяти *товарні й товарно-сировинні, фондові, валютні біржі та біржі праці*. Цих поглядів дотримується і ряд науковців [1, 90-91; 70, 11; 56, 5]. Проте таку думку вчених не поділяє О.М. Сохацька, яка вважає, що до даної класифікації не варто відносити біржі праці, оскільки вони мають зовсім іншу економічну сутність і є кадровими агенціями [3, 22].

Для забезпечення торгового обороту країни, організації ринку сировини, та задоволення інтересів покупців і продавців, діють *товарні біржі*, які відповідно до Закону України «Про товарну біржу» є організаціями, що об'єднують юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і мають на меті надання послуг в укладенні біржових угод, виявленні товарних цін, попиту і пропозиції на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій [26, 1].

Обслуговуючи потоки фінансових і позичкових капіталів, *фондова біржа* являє собою акціонерне товариство, діяльність якого спрямована на організацію укладання угод купівлі-продажу цінних паперів та їх похідних, зосередження попиту і пропозиції цінних паперів та сприяння формуванню їх біржового курсу [59, 57].

В більшості країн світу фондові біржі не тільки регулюють національні фінансові ринки країни, вони є тими організаціями, які визначають форми, напрями і характер розвитку міжнародних господарських зв'язків, заміняють громіздку, витратну і неефективну ієрархічну, вертикальну систему галузевого перерозподілу фінансових ресурсів.

Для організації і обслуговування ринку іноземної валюти створюються спеціальні *валютні біржі*, які на відміну від інших видів бірж, найбільш жорстко контролюються з боку держави в особі НБУ. Світовий досвід свідчить, що надалі торгівля валютою навряд чи буде відокремлена від торгівлі цінними паперами, що вже має місце в Україні.

Переважна кількість бірж, що з'явилися в Україні 1990-1991 рр., припадає на товарні й товарно-фондові. Суто фондових і валютних бірж практично не було.

У класичному розумінні *біржа праці* – це установа, яка здійснює посередництво між найманими працівниками і підприємцями під час укладання угоди купівлі-продажу робочої сили. Біржа праці виконує посередницькі послуги щодо працевлаштування безробітних, а також осіб, які бажають змінити місце роботи, вивчає попит і пропозицію робочої сили, надає інформацію про спеціалістів, потрібних на ринку праці. Біржа праці веде облік безробітних і здійснює їм виплату допомоги по безробіттю.

На ринку праці її представлено закладами, які виступають посередниками між робітниками й підприємцями в разі трудового найму.

У сучасних умовах біржі праці, як правило, є державними і підпорядковані Міністерству праці. Через них держава впливає на ринок праці з урахуванням інтересів підприємців [1, 289].

За *принципом організації*, тобто ролі держави у створенні бірж за кордоном розрізняють два види бірж: *публічно-правові* (державні біржі), та *приватно-правові* (приватні біржі).

Історично біржі в Україні мали статус публічно-правового інституту, що знаходився під контролем або в безпосередньому підпорядкуванні спеціальних державних органів управління. Дехто з економістів відносить українські біржі до приватних торгових асоціацій, які керуються нарівні з чинним законодавством власними правилами самоврядування.

За *формою участі* відвідувачів у торгах біржі можуть бути *закритими* й *відкритими*.

У торгах на *закритих біржах* беруть участь її постійні члени або біржові брокери, які виконують роль біржових посередників, тому доступ безпосередніх покупців і продавців до біржового залу закритий.

У торгах на *відкритих біржах*, крім постійних членів і біржових посередників, можуть брати участь і відвідувачі, заплативши певний внесок за право брати участь у торгах протягом певного періоду або разове відвідування. Відкриті біржі бувають двох типів:

– *чисто («ідеально») відкриті* біржі, на яких контрагентів не зобов'язують користуватися послугами посередників, їх навіть взагалі може і не бути, оскільки на таких біржах забезпечується вільний доступ до біржового кільця клієнтів-продавців і замовників-покупців (клієнт у такому разі втілює пропозицію, а замовник – попит). Таким чином, чисто відкриті біржі характеризуються прямими зв'язками виробників і споживачів;

– *відкриті біржі змішаного типу*, на яких безпосередньо з продавцями і покупцями співпрацюють дві групи посередників:

За *номенклатурою товарів*, що є об'єктом біржового торгу, вони поділяються на *універсальні* (загального типу) і *спеціалізовані*.

На універсальних біржах ведуться торги з широким колом різних товарів.

Спеціалізовані біржі мають по товарну спеціалізацію або спеціалізацію за групами товарів. Серед них виділяють біржі *широкого профілю* і *вузькоспеціалізовані*.

Залежно від *місця і ролі* бірж у світовій торгівлі, їхніх функцій і орієнтації на ринок їх поділяють на *міжнародні* і *національні*.

Міжнародні біржі являють собою особливий вид постійно діючого оптового ринку, що охоплює декілька держав, на якому укладаються угоди купівлі-продажу на певні біржові товари.

Національні біржі діють у межах однієї окремо взятої держави, вони враховують особливості розвитку виробництва, обігу і споживання матеріальних ресурсів, які властиві певній країні.

Залежно від *сфери діяльності* біржі можна умовно поділити на *центральні* (столичні), *міжрегіональні* і *регіональні* (локальні).

За *характером операцій* світова практика біржової торгівлі виділяє такі види бірж: *реального товару*, *ф'ючерсні*, *опціонні*, *змішані*.

Для українських бірж характерне укладання на одній біржі всіх видів угод: з реальним товаром, ф'ючерсних і опціонних. Тому їх можна віднести до змішаних бірж.

Залежно від характеру діяльності, виділяють *біржі прибуткові* (комерційні) й *неприбуткові* (некомерційні).

Важливим елементом біржової діяльності, що дає змогу краще зрозуміти суть останньої, є її функції, які характеризують основні напрямки діяльності біржі, що проявляються безпосередньо в системі біржових правовідносин. Разом з тим, єдиного підходу до розуміння змісту та класифікаційної характеристики функцій біржових інститутів серед дослідників біржової справи немає.

До *основних* класичних функцій бірж професор А.І. Берлач відносить концентрацію попиту і пропозиції в одному місці, формування ринкових цін на основі співвідношення попиту і пропозиції, регулювання оптового товарообігу, прискорення товарообігу з урахуванням світового розподілу праці,

кваліфіковане посередництво між покупцем і продавцем, зближення продавців і покупців у просторі й часі, боротьба з монополізмом на товарному ринку, досягнення мінімізації комерційного і фінансового ризику, інформаційне забезпечення учасників товарних ринків. *Допоміжними* функціями є стандартизація біржового товару, арбітраж між учасниками біржових угод, розрахункові операції, різноманітні послуги інформаційного та консалтингового характеру, формування доходів державного і місцевого бюджетів [1, 83-87].

Основний зміст функцій біржових інститутів визначається станом економічних відносин, а саме рівнем розвитку ринкового господарства країни. Зважаючи на це, дамо характеристику загальних функцій біржових інститутів. Незалежно від економічної системи країни, до загальних функцій біржових інститутів належить

- організація біржових зборів для проведення відкритих публічних торгів, що передбачає організацію біржових торгів, розробку правил біржової торгівлі, матеріально-технічне забезпечення торгів, формування кваліфікованого персоналу біржі;

- розробка біржових контрактів, що включають стандартизацію вимог до якісних характеристик біржових товарів, стандартизацію розмірів партій товарів, розробку єдиних вимог до розрахунків за біржовими угодами;

- розв'язання спорів щодо біржових угод;

- виявлення і регулювання біржових цін;

- біржове страхування (хеджування) учасників біржової торгівлі від несприятливих для них коливань цін;

- гарантування виконання угод досягається завдяки біржовим системам клірингу і розрахунків.

Безпосередньо у *функціях товарної біржі* виявляються ті завдання, які вона повинна вирішувати, її економічне та соціальне призначення. З-поміж багатьох, професор А.І. Берлач, виділяє такі основні функції, як організація проведення торгів, розробка біржових контрактів, вирішення спірних питань,

котирування й регулювання біржових цін, біржове страхування (хеджування) учасників біржової торгівлі від несприятливих для них коливань цін, гарантування виконання, інформаційна функція. Проте, як зауважує професор, зазначений перелік функцій не є вичерпним і може бути доповнений залежно від конкретних економічних умов діяльності біржі [1, 176-177].

Серед науковців також існує думка, що функції товарної біржі можна класифікувати за трьома категоріями – обов'язкові, довільно-обов'язкові й довільні [84, 52].

Обов'язковими є функції, визначені законодавством, які є природними для товарної біржі як основної ланки ринкової інфраструктури – створення рівноправного й справедливого торговельного простору, що відображає інтереси фінансового ринку в цілому.

Довільно-обов'язкові включають ті функції, які не розглядаються як обов'язкові в законодавчому порядку, але є необхідними для ефективного функціонування біржі як ринкової інфраструктури. До таких функцій належать: усунення недоліків ринку, стимулювання розвитку ринку шляхом зниження вартості біржової торгівлі, забезпечення ліквідності ринків, навчання учасників ринку, розширення кола фінансових інструментів на біржі.

До категорії *довільних* біржових функцій належать послуги фінансового ринку в цілому, які біржова організація може ефективно надавати поряд з основною, торговельною діяльністю біржі в результаті переваг централізації функцій і наявності необхідних навичок і ноу-хау. До таких функцій належать також забезпечення клірингу й розрахунків, надання депозитарних послуг, поширення інформації тощо.

На думку Костирко Л.А., Пащенко Т.В., Ларікової Л.Ф., товарні біржі виконують тільки основні і додаткові функції [85, 26].

До *основних функцій фондової біржі* належать: мобілізація і концентрація вільних грошових капіталів і нагромаджень за допомогою продажу цінних паперів; кредитування і фінансування держави й інших державних організацій

шляхом купівлі їх цінних паперів; забезпечення високого рівня ліквідності вкладень у цінні папери.

Що стосується біржі праці, то вони повинні виконувати роль регулювальника зайнятості працездатного населення, тому *основними функціями бірж праці є*: працевлаштування безробітних; сприяння швидкому переміщенню робочої сили всіх бажаючих змінити роботу; вивчення кон'юнктури робочої сили і надання інформації про неї; професійна орієнтація молоді; облік безробітних і виплата їм допомоги (в деяких країнах); перекваліфікація працівників; впровадження державної програми щодо зменшення безробіття.

Поділяючи позицію більшості науковців та досліджуючи практику біржової справи, вважаємо за доцільне виділити такі функції щодо діяльності біржових інститутів, які розкривають їх зміст, як економічної, так і правової категорії.

Такими функціями зокрема є: *запобіжна (хеджування)* – зміст якої полягає у страхуванні від небажаного коливання цін, а це, в свою чергу, запобігає зниженню ризиків від можливих втрат як покупців так і продавців; *відновлювальна (компенсаційна)* – полягає в повному або частковому (залежно від умов укладеного договору) погашенні втрат учасників біржової торгівлі; *організаційна* – характеризується специфічною формою організації торговельних процесів і операцій, з урахуванням високого рівня стандартизації не тільки предмета (товарів, контрактів), а й правил ведення торгів, змісту й умов здійснення біржових угод, процедури проходження замовлень, порядку розрахунків за угодами тощо; *контролююча* – проявляється у здійсненні контролю за дотриманням правил біржової торгівлі визначених колом суб'єктів щодо вимог законодавства; *інвестиційна* – пов'язана з розміщенням біржовиками тимчасово вільних грошових коштів в цінні папери, депозити банків та ін.

Існують й інші підходи до класифікації функцій бірж, однак це не свідчить про проблемність питання, а лише характеризує суб'єктивний підхід

окремих авторів до питання, що розглядається. До того ж у життєвих реаліях спостерігається взаємодоповнення та взаємодія окремих функцій, що забезпечує комплексний і системний характер впливу суб'єктів на поведінку учасників біржового ринку.

Отже, підводячи підсумок, варто зауважити, що основу біржової діяльності становлять біржові інститути. Саме вони, будучи універсальним механізмом ринкової організації зберегли і утримують роль центральних інститутів національних ринків капіталу і є невід'ємною складовою, на якій базується цивілізоване ринкове господарство.

Не дивлячись на багаторічну історію та численні дослідження у даній галузі, нині не снує єдиного підходу до поняття «біржа». Проаналізувавши визначення щодо поняття «біржа» варто зауважити, що запропоновані поняття мають як схожі риси, так і деякі відмінності.

При дослідженні видової класифікації біржових інститутів, яка підтримується більшістю сучасних вітчизняних науковців, звертається увага на її важливості – оскільки саме через аналіз форм та видів розкриваються правові підстави, умови та юридичні факти, що провокують виникнення, зміну та/або припинення біржових правовідносин.

Варто зауважити, що важливим елементом біржових інститутів, що дає змогу краще зрозуміти сутність останніх, є їхні функції. Разом з тим, акцентовано увагу на відсутності єдиного підходу до розуміння змісту та функцій біржових інститутів серед дослідників біржової справи. За критерієм змісту діяльності біржових інститутів, такими функціями є: запобіжна (хеджування); відновлювальна (компенсаційна); організаційна, контролююча та інвестиційна. У результаті аналізу функцій прослідковується соціально-економічний і правовий зміст біржової діяльності та необхідність її адміністративно-правового регулювання.

1.2. Передумови становлення та розвиток біржової діяльності в Україні та світі

Варто наголосити, що здійснення державою правового регулювання біржової діяльності обумовлено певними соціально-економічними потребами суспільства та з метою мінімізації рівня ризику як продавців, так і покупців. Більше того, беручи до уваги комерційний інтерес учасників біржової торгівлі, необхідність такого регулювання біржового ринку зумовлюється бажанням держави гарантувати соціальний спокій та стабільність у суспільстві.

Саме тому, досліджуючи сучасні проблеми біржового ринку, регулюючого впливу на нього держави, необхідно звернути увагу на історичний досвід функціонування біржових відносин, а також досвід діяльності органів державної влади та управління у вказаній сфері.

Прямою попередницею біржі був ярмарок. Перші середньовічні ярмарки з'явилися приблизно в кінці XI - початку XII століття в Англії і Франції. Саме слово «ярмарок» (суч. Англ. - «Fair», ст. Англ. - «Feire») означає «свято» або «ринок», а буквальний переклад з німецької [4, 490].

Офіційно вважається, що перша біржа з'явилася в XV столітті в м Брюгге (в даний час відноситься до провінції Західна Фландрія, Бельгія). Власне, саме слово «біржа», на думку ряду істориків і лінгвістів, має голландське коріння (голландський - один з трьох офіційних мов сучасної Бельгії, поряд з французькою і німецькою) [4, 491].

Проте, якщо не враховувати початкових об'єднань грошово-міняльних контор, то першими біржами були товарні. Спочатку вони з'явилися в Антверпені (1531 р.), в Ліоні (1549 р.) і Тулузі (1549 р.), а потім у Лондоні (1556 р.) в особливому приміщенні, яке пожертвував торговцям королівський банкір Томас Грешем. В Японії перша біржа для торгівлі рисом з'явилася у 1730 р., у США в 1848 р. зернова біржа в Чикаго [4, 492].

Досліджуючи проблемні питання правового регулювання біржової діяльності в Україні у процесі її розвитку як держави, слід зауважити, що Українська держава історично формувалася та розвивалася під впливом Російської імперії, тоді як західна її частина – під впливом країн Східної

Європи. Усе це певною мірою визначало особливості розвитку її державного устрою, формування біржової системи.

Досліджувати генезис правового регулювання біржової діяльності в Україні, на нашу думку, доцільно з часів Російської імперії, у складі якої перебувала Україна.

Першу в Російській імперії Санкт-Петербурзьку товарну біржу було відкрито у 1703р., на основі Указу Петра I, після повернення його з Європи. Перебуваючи в Голландії під виглядом майстрового, він відвідав Амстердамську товарну біржу, яка вразила його своїм розмахом щодо здійснення організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією [4, 451].

На відміну від Заходу та США ініціатива створення біржі в Росії належала не торговцям, а державі. Іноземне походження та державний характер першої в Росії біржі визначили її долю. На ній котирувалися товарні векселі державних мануфактур, спеціально заснованих для потреб армії та флоту.

Таким чином, біржова діяльність на її самому початковому організаційному рівні передбачала державну присутність у формі правового забезпечення біржових відносин.

Варто зазначити, що першою офіційно організованою товарною біржею в Україні була Одеська, яку урочисто було відкрито за наказом міської влади 30 жовтня 1796р. у будинку колезького асесора Дофіне.

Загалом, досліджуючи генезис адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні, ряд науковців виділяють чотири найважливіших етапи її розвитку. Світова історія розвитку біржової діяльності, як свідчить аналіз наукових праць, умовно виділяє сім етапів свого розвитку, перший з яких починається з II століття до нашої ери в Стародавній Греції. [7–11].

Перший етап розвитку біржової діяльності в Україні – 1796-1860 рр.– відкриття першої товарної біржі (м. Одеса) та початок біржового руху.

Ця позиція підтверджується позицією А.І.Берлача [1, 65], П.Т. Саблука, О.М. Шпичака [12, 85] та О.М. Сохацької [3, 40], на думку яких, з відкриттям у

1796 р. Одеської товарної біржі та у 1834 р. – Кременчуцької (Полтавська губернія) започатковано становлення та розвиток біржової діяльності в Україні.

Перші біржі в Україні були товарними, оскільки розвиток землеробства, особливо виробництва зерна в Україні, на півдні та Правобережній Україні зробили Одеський порт зручним і перспективним місцем для виходу на зарубіжні ринки. Торгівля в цей період здійснювалася невеликими партіями зернових. У зв'язку з цим експортна торгівля хлібом одразу ж посіла провідне місце в господарському житті Одеси. Протягом першої половини XIX століття Одеська товарна біржа була провідним центром оптової торгівлі Південної України. Крім того, вона була одним із головних центрів фондової торгівлі Російської імперії і єдиним таким центром в Україні.

Згодом при великих товарних біржах, де існували фондові відділи, в 1820 р. з'являються облігації державної позики, а з 1827 р. вперше предметом біржової торгівлі стає акція. Все це, в свою чергу, сприяло розвитку біржового обороту цінних паперів. У 1836 р. було прийнято «Положення про компанії на акції». Ціль Положення декларувалась наступним чином: «з одного боку, скільки можливо більше дати свободи в їх (акціонерних компаній) рухомості і розвитку, а з іншого – захистити, по можливості, від наслідків легковажності і необдуманого заповзятливості...» [5, 238].

Що стосується подальшого розвитку біржової діяльності, то державний вплив значно змінюється.

Другий етап – 1861-1914 рр. – активізація біржової торгівлі в усіх центрах України, їх спеціалізація.

Формування біржової мережі в Україні найбільш інтенсивно розгорнулося після проведення реформ 60-х рр. XIX ст. і було пов'язане із загальним піднесенням економіки країни.

Перехід до ринкового господарювання створив сприятливі умови для її розвитку. Біржі створюються в усіх торгових центрах, зокрема у 1865 р. відкрилася Київська товарна біржа, Харківська (1876), Миколаївська (1886). На кінець XIX ст. загальна кількість бірж у Російській імперії досягла 24, з них в

Україні працювало 5 (Одеська, Кременчуцька, Київська, Харківська та Миколаївська).

Протягом 1886-1914 рр. кількість бірж у Південній Україні збільшилась у 4,5 рази, причому лідером за кількістю була Херсонська губернія, де знаходилося 4 біржі (Одеська, Миколаївська, Єлисаветградська та Херсонська); друге місце посідала Таврійська губернія – 3 біржі (Бердянська, Феодосійська та Сімферопольська); третє місце займала Катеринославська губернія – 2 біржі (Катеринославська та Маріупольська). Разом із збільшенням кількості товарних бірж відбувалося зростання біржового обігу [13].

Товарні біржі, які функціонували в Україні в дореволюційний період, представляли інтерес для країн Західної Європи тому, що були незалежними організаціями.

У кінці XIX ст. устрій та діяльність бірж починає регламентуватися урядом. Для забезпечення ефективності діяльності бірж, які здійснювали торгівлю цінними паперами в Російській імперії, у тому числі й на території українських губерній, існували державний контроль і нагляд, який проявлявся у наступному:

1) усі біржі діяли на підставі статутів, затверджених урядом, який міг внести будь-які обмеження, які він вважав необхідними;

2) безпосередній вплив на функціонування РЦП уряд здійснював шляхом прийняття законів, які регулювали його діяльність;

3) держава в особі Міністерства торгівлі та промисловості по відділу торгівлі безпосередньо здійснювала нагляд за Київською, Харківською та Одеською біржами;

4) Міністерство фінансів затверджувало статuti акціонерних товариств [14, 96].

В.Г. Кещян наголошує: «Бурхливий економічний підйом Росії в кінці XIX початку XX ст. різко активізував біржову діяльність. Предметом торгівлі стають не тільки традиційні товари і вироби, отримує розвиток фондова біржа. Об'єктом її операцій стають валюта, іноземні девізи і тратти (перевідні векселі),

всі російські державні фонди (облігації державних і залізничних позик), іпотечні папери (про заставу нерухомості) і, нарешті, паї, акції і облігації торговельно-промислових установ, випущені в російській валюті».

Проте реформа початку ХХ ст., яка визначила подальший розвиток біржової діяльності і особливо РЦП аж до Першої світової війни, не сприяла значному прогресивному розвитку економічних відносин і була направлена на досягнення наступних цілей:

- фондова біржа повністю підвладна міністерству фінансів;
- максимальне обмеження вільного біржового обігу і суспільного доступу у сферу біржової торгівлі;
- максимальне забезпечення державного контролю за рухом капіталів;
- збереження та посилення централізації у фінансово-кредитній сфері.

На думку В.Г. Кещяна, це впливало з історичної природи російського самовладдя, його прагнення до всебічного регулювання і контролю у всіх областях. У тому ж напрямку працювали стереотипи мислення, притаманні як керівним колам так і більшій частині всього суспільства, відповідно, тільки верховна влада здатна правильно оцінювати будь-які суспільні явища, так само і моральні якості особи [5, 251-252].

Щодо розвитку адміністративно-правового регулювання діяльності бірж праці, то варто наголосити, що першу біржу праці, під назвою Бюро праці, було відкрито в Києві, у жовтні 1915 р. Воєнно-Промисловим комітетом разом із Комітетом Південно-Західного фронту Всеросійського Земського Союзу. Біржа мала терміново вирішувати завдання, пов'язані із забезпеченням підприємств працівниками на зміну тим, що були мобілізовані на фронт, а вже потім – працевлаштовувати некваліфікованих робітників. У серпні 1917 р. міська дума вирішила взяти її на своє утримання та заснувати справжню біржу праці.

Навесні 1917 р. виникла Полтавська губернська мережа бірж праці, в жовтні відкрилася біржа у Харкові, згодом – в Одесі, Катеринославі, Черкасах, Херсоні, Миколаєві, Єлизаветграді та ін. У 1918 р. почали працювати біржі у Вінниці, Луганську, Сумах, Житомирі, Юзівці (нині – Донецьк),

Олександрівську (нині – Запоріжжя), Проскурові (нині – Хмельницький). Всього у 1917 – на початку 1918 р. в Україні було відкрито 48 бірж праці, які за рішенням Центральної Ради керувалися в роботі Положенням Тимчасового уряду Росії [15].

Діяльність бірж праці контролювало Генеральне секретарство праці (потім – Міністерство праці) УНР. Трудовим посередництвом в Україні у 20-ті роки займалось 157 бірж, які діяли в усіх повітових містах. Управляли біржами спеціальні комітети, куди входили представники радянських і господарських органів (від держави) та профспілок. Таке управління було на той час кроком уперед, оскільки з січня 1918 р. існувало «суто робітниче управління», запроваджене замість встановленого Тимчасовим урядом у 1917 р. паритетного управління [15].

Правова природа перших радянських бірж праці малодосліджена. Деякі радянські історики зараховують радянські біржі праці періоду 1917-1919 рр. до категорії чисто державних установ. Так, З.А. Остапович притримується думки, що біржі створювалися як «струнка система державних органів, зобов'язаних займатися планомірним обліком і розподілом робочої сили»[16, 68].

Початок Першої світової війни, а потім події 1917 р. призвели до повного припинення діяльності всіх товарних бірж в Україні.

Етап занепаду біржової діяльності (1914-1921 рр.) вважає за необхідне виділити О.М. Сохацька [3, 40], оскільки після Першої світової війни та жовтневого перевороту біржі вже не відродилися такими, якими вони існували до цього.

Третій етап – 1921-1928 рр. характеризується відродженням біржової торгівлі в період нової економічної політики. Радянські товарні біржі виникли у період зруйнованої інфраструктури ринку, а так як метою нової економічної політики, перш за все, була стабілізація економіки шляхом розвитку товарообігу, то саме біржі стали ефективним засобом для виведення економіки із кризового стану.

К. Воблий зазначає: Під час НЕПу більшість бірж в Україні виникли в 1922 та 1923 рр., після 1924 р. процес створення нових бірж призупинився. За статистичними даними, в жовтні 1925 р. в СРСР усього їх нараховувалося 116, порівняно з 1912 р. – на 60% більше. У 1924-1925 рр. з'явилося 52 нові біржі, що не існували в дореволюційний час [19, 9].

Що стосується перших радянських товарних бірж, то вони виникли з ініціативи самих торгуючих. На думку В. Венгерова, законодавцві довелося визнати природне виникнення інституту і проявити стійкість у його оформленні. Так відроджувалась біржова торгівля, не за наказом з центру, а за вимогою знизу, через усвідомлення потреби в біржах, створюючи презумпцію для визнання їх організаціями реально життєвими [21, 93].

Біржовий рух було сприйнято досить позитивно, проте більш чіткі форми державного впливу на біржову діяльність можна спостерігати з прийняттям спеціальної постанови РПО «Про товарні біржі» від 23 серпня 1922 р., в якій зазначалось, що товарні біржі за своїм призначенням мають виявляти попит та пропозицію, полегшити і упорядкувати як товарообмін, так і пов'язані з ним товарні і торгові операції [23, 26].

У перші роки НЕПу товарообіг на біржах був надзвичайно малий і значення їх для розвитку, як внутрішньої так і зовнішньої торгівлі було мізерне. Причин для цього було декілька. Перша причина – усунення приватних осіб і підприємців від сфери біржового обігу, а друга – товарні біржі з самого початку виконували не властиві їм функції, а саме, сприяли державі у регулюванні гуртових ринків. Справжня сутність товарної біржі як організатора гуртових ринків шляхом здійснення посередницьких функцій залишалася на другому плані. Тому не дивно, що із самого початку ні мережа, ні діяльність бірж не могли повністю відповідати їх призначенню. Державна торгівля та промисловість на той час тільки зароджувалась і ще не вийшла на ринок, тому держава вирішила поживити біржову торгівлю, вдаючись до адміністративних методів.

За наказом №1 від 2 січня 1922 р., Вища Рада Народного Господарства зобов'язала всі підконтрольні їй органи робити попередні заявки самостійно залучаючи на біржу державні господарські організації. А з 1 вересня 1922 р. РПО прийняла постанову «Про реєстрацію позабіржових операцій державних підприємств і установ», відповідно до якої всі державні установи й підприємства зобов'язані були реєструвати свої угоди в особливих реєстраційних бюро при біржах [22, 28].

Отже, внаслідок жорсткої контрольної та законодавчої регламентації з боку державних органів, радянська біржа мала певне підпорядкування в системі торгівлі. Держава, з одного боку, прагнула регулювати розвиток цього процесу, з іншого – визначати економічну сутність біржі.

Проте, розуміючи, що без приватного елемента в діяльності бірж не обійтися, РПО постановою «Про товарну біржу» від 23 серпня 1922 р. остаточно ввела приватний сектор у сферу біржової торгівлі [22, 26].

У роки НЕПу товарні біржі формувалися як корпорації, бо мали свій статут, затверджений РПО. Її членами могли стати всі підприємства, як державні, приватні, так і змішані, з необхідною умовою – сплачувати вступні внески.

Отже, як зазначає професор А.І. Берлач, біржа згодом стає допоміжним апаратом у державному регулюванні ринкових відносин. У біржовій статистиці в основному відбивався торговий обіг країни. Завдяки цьому державні органи управління мали оперативні дані про товарні запаси в основних контрагентів, про рух цін на ринку [1, 68].

У цей період мали місце й організаційні зміни в адміністративно-правовому регулюванні біржової діяльності.

Так, 9 травня 1924 р. Комісія внутрішньої торгівлі при Укркомвноторгу була реорганізована в Народний комісаріат внутрішньої торгівлі УРСР, а з вересня 1924 р. ВУЦВК і Раднарком УРСР затвердили положення про Наркомвноторг УРСР, одним із провідних завдань якого було сприяння

розвиткові та організації внутрішнього ринку, вивчення його кон'юнктури, нагляд за ярмарками і товарними біржами тощо.

Головним завданням державного регулювання біржової торгівлі, як зазначають Л.В.Гарарук, А.П. Коцур, Г.Г. Коцур, було сприяння державній і кооперативній торгівлі. Що ж до самої біржі, то в майбутньому вона мала перетворитися в апарат державної планової торгівлі. У керівництва тогочасної держави до 1924 р. існували певні сумніви в доцільності існування товарних бірж. Але незабаром біржі довели свою корисність для державної промисловості й торгівлі, оскільки концентрація гуртової торгівлі на біржі значно полегшувала уряду належне її регулювання. Впорядкування торгівлі в 1923 р. і значний розвиток біржового обігу стали доказом ефективності бірж. Хоча товарний голод 1923-1924 рр. негативно позначився на діяльності бірж, проте не зупинив процес їх кількісного зростання [25, 109-110].

Поява мережі бірж в Україні висунула питання про об'єднання їхньої діяльності. У січні 1923 р. відбувся перший біржовий з'їзд, за постановою якого створено Бюро з'їздів представників біржової торгівлі, яке пізніше згідно з постановою другого біржового з'їзду у квітні 1924 р. перетворено у Раду з'їздів біржової торгівлі. Крім загальносоюзного центру були створені республіканські та обласні об'єднання бірж [19, 9-10].

Разом з тим, незважаючи на таке докорінне і досить послідовне реформування біржового законодавства, що, за логікою речей, мало б раціоналізувати діяльність бірж, 2 листопада 1926 р., Всесоюзна Рада з'їздів представників біржової торгівлі прийняла рішення про перегляд діючої мережі бірж та її скорочення. На засіданні Колегії Наркомвнуторгу УРСР 22 грудня 1926р., поряд з визнанням досить позитивної ролі бірж в системі радянської торгівлі, вирішено ліквідувати більшість українських бірж у якнайкоротші терміни, залишивши п'ять найбільших.

Більше того уже 21 січня 1927 р. постановою ЦВК і РНК СРСР «Про організацію товарних бірж» передбачалось ліквідувати у межах СРСР понад 100 бірж [22, 68].

На той час в Україні залишилося лише 3 біржі – Харківська, Київська та Одеська. Дніпропетровська відновила свою діяльність дещо згодом, а саме 17 серпня 1927 р. Що ж до Житомирської товарної біржі, то на виконання Постанови ЦВК і РНК СРСР від 21 січня 1927 р. Всеукраїнська Рада з'їздів представників біржової торгівлі прийняла рішення про її закриття.

Із встановленням у країні тоталітарного режиму влітку 1930 року розпочався процес реорганізації і бірж праці. Для обґрунтування ліквідації цієї системи послужив міф про ліквідацію безробіття в СРСР, який існував майже 60 років. У доповіді на урочистих зборах у Москві 6 листопада 1930 р. Голова Всесоюзного виконавчого комітету М. Калінін зауважив, що в СРСР повністю ліквідовано безробіття. Незважаючи на те, що навіть за офіційними даними на облік бірж праці ще перебували тисячі безробітних, восени – узимку 1930 р. біржі праці було ліквідовано.

Існує думка ряду науковців про те, що ліквідація біржової діяльності в Україні відбувалася поетапно, планомірно і чітко продумано і це окреслювалося ще в ті роки, які вважалися для бірж досить успішними. Нормативно-правова база діяльності бірж в країні зазнала не лише трансформацій, але в певній мірі і деградувала у порівнянні з дореволюційною і, безумовно, західноєвропейською та американською [25, 137].

Проте велику ефективність біржових інститутів та їх необхідність в системі економічних відносин все ж таки було доведено. Підтвердженням такого висновку є те, що розвиток радянських бірж у період 1921 -1928 рр. мав позитивне значення для економіки країни, оскільки вони сприяли: реалізації продукції децентралізованих товарних потоків; виконанню посередницької та кон'юнктурної функції; взаємодії державних і недержавних секторів економіки: контролю та регулюванню товарного ринку.

Варто зазначити, що *четвертий етап адміністративно-правового регулювання щодо відродження біржової діяльності в період становлення ринкових відносин (1990 р.), у незалежній Україні з самого початку проходив безконтрольно та хаотично. Коли в усьому цивілізованому світі*

вдосконалювався механізм біржової торгівлі, в Україні було втрачено навіть той досвід, що мав місце на початку ХХ ст., коли біржі вже досягли певного рівня свого розвитку.

Перші товарні біржі цього етапу, зареєстровані в Україні в 1990 р., були першими і в СРСР. Біржі діяли в усіх областях України (за винятком Житомирської, Київської та Сумської) і в м. Києві.

1.3. Теоретичні положення та правове регулювання біржової діяльності

Як свідчить світова практика, біржі займають одне з ключових місць в інфраструктурі розвинутої ринкової економіки. Вони виступають складним саморегулюючим механізмом залучення та перерозподілу матеріальних та грошових ресурсів.

Проте на сучасному етапі біржова діяльність в Україні характеризується низькою ефективністю. Це зумовлено рядом факторів, насамперед: економічною кризою, яка дістає вияв у падінні обсягів виробництва та споживання вітчизняних біржових товарів; відставанням законодавчо-нормативної бази; відсутністю, умов для ефективного здійснення посередницької діяльності на товарних біржах тощо.

Аналіз законодавчого регулювання діяльності біржових посередників свідчить про недостатній на сьогодні рівень правового регулювання та забезпечення даної сфери господарювання.

Формування інституту біржового посередництва в Україні поволі просувається, однак не так, як це мало місце в економічно розвинутих країнах світу. Для них характерним було первинне формування кола посередників, які вже потім формували біржу як вторинне, похідне від них, утворення. В Україні, навпаки, первинним було заснування (створення) біржі, а формування інституту біржового посередництва — похідним. За минулий період функціонування товарних бірж потужної брокерської (посередницької)

індустрії так і не було організовано, а без цього становлення ефективного біржового ринку в Україні не уявляється можливим.

Біржі являють собою елемент ринкового господарювання і є досить поширеними в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою, а, оскільки Україна входить до світового ринку, то вона об'єктивно потребує їх розвитку та ефективного функціонування. Роль біржі в економіці та/або сфері господарювання будь-якої країни перебуває у прямо пропорційній залежності від розвитку ринкових відносин — чим більше превалюють ринкові засади, тим більшого значення набуває біржа.

Юридичній науці, відомі численні та неодноманітні визначення поняття «біржа». Так, В. Л. Рясенцев визначає біржу як організацію, де між учасниками товарного ринку укладаються (за її сприяння) угоди певного виду, що відповідають визначеним вимогам (при цьому автор особливо акцентує увагу на місці проведення торгів та на особливому порядку укладення таких угод). Д. В. Тулин вказує, що біржа — це організація, котра гарантує дотримання правил чесної торгівлі. Визначається біржа і як правова форма організації господарських зв'язків, що являє собою об'єднання підприємств та осіб, які професійно займаються торговельною діяльністю [125, 356].

Н. Б. Шеленкова визначає сутність біржі через виділення її ознак: предметна концентрація біржової торгівлі: укладення біржових угод лише з певними об'єктами правового обороту; територіальна концентрація біржової торгівлі; «професійна» концентрація біржового попиту та пропозиції полягає в наявності законодавчих обмежень щодо можливості тих чи інших осіб виступати у якості членів та/або учасників біржової торгівлі; періодичність проведення біржових торгів; безготівковість біржових торгів, тобто відсутність біржових цінностей на біржі; оптовий характер [82, 153].

Таким чином, терміном «біржа» в літературі і практиці біржової торгівлі найчастіше позначаються: 1) сукупність осіб, які постійно в певному місці здійснюють торговельні операції; 2) місце їх зібрання; 3) сукупність угод, які укладаються у цьому місці.

Ці три значення поняття біржі узагальнені в його законодавчому визначенні, що міститься в Господарському кодексі України (надалі — ГК) (ч. 1 ст. 279), відповідно до якого товарна біржа — це особливий суб'єкт господарювання, який надає послуги в укладанні біржових угод, виявленні попиту й пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг та сприяє здійсненню пов'язаних із ним торговельних операцій, а також у Законі України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р. (далі — Закон), згідно з яким товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних та фізичних осіб, які здійснюють виробничу та комерційну діяльність, і має на меті надання послуг щодо укладання біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій товарів, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій.

З цього визначення В. С. Щербина доходить такого висновку: біржа є господарською організацією, яка виконує певні, а саме ринкові регулятивні (організаційні та економічні) функції в економіці завдяки виявленню курсу товарних цін, попиту і пропозиції. Основна її мета — сприяти зведенню в одному місці (на біржі) попиту та пропозиції на певні товари, обслуговування їх обороту. Це характеризує біржу як економічну категорію [65, 260].

У цілому, аналізуючи основні тенденції та підходи щодо розуміння сутності біржі, можна звести їх до такого.

1. Біржа — особливий, специфічний посередник, що функціонує на товарному ринку, і саме в посередницькій діяльності полягає сутність, функціональне призначення біржі. Товарна біржа розглядається, передусім, як торговельний посередник, що є одним із невід'ємних елементів ринкової інфраструктури, без якого об'єктивно не може існувати ринкове господарювання. Товарні біржі фактично замінили собою систему державного розподілу, оскільки виступають посередницькою ланкою, характерною для розвитку товарного виробництва.

У юридичній літературі, як правило, зміст біржового посередництва за аналізованим підходом розкривається у широкому та у вузькому значеннях.

Так, у широкому значенні біржове посередництво — це діяльність із здійснення торгово-посередницьких операцій в інтересах реальних та потенційних клієнтів[69, 127]. А у вузькому значенні біржове посередництво — це правовий інститут, що регулює діяльність біржі та учасників біржової торгівлі з надання учасниками господарського обороту оплатних (комерційних) послуг при укладенні господарсько-правових угод у сфері торговельного обороту.

У рамках біржового посередництва, таким чином, розрізняють біржове посередництво та брокерське посередництво, що співвідносяться між собою як загальне та особливе. При цьому посередництво біржі (біржове посередництво) розглядається як різновид торговельного посередництва (тлумачиться як один з його різновидів), а тому характеризується певними особливостями, що визначаються, в свою чергу, специфікою біржової торгівлі:

1) незважаючи на пряму заборону, встановлену Законом України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., біржа, за своєю суттю, виступає у торговельному обороті в якості простого посередника, оскільки переслідує одну мету — сприяти укладенню біржових угод. Сутність біржі як посередника полягає не в переміщенні товарів «через біржу», а в організації цього переміщення шляхом створення умов для укладення біржових угод.

В. В. Гросс, наприклад, зазначає, що біржа виросла до простого посередництва з природного прагнення зробити контакти ділових осіб, котрі необхідні для укладення торговельних операцій, регулярними. Така організація полягає в постійному зведенні інформації через працюючих у рамках біржі посередників, біржових маклерів, продавців і покупців або їх представників (брокерів).

2) послуги, що надаються біржею як посередником, пов'язані передусім з організацією та проведенням торгів, тому посередництво біржі полягає не у здійсненні біржових угод як основної діяльності (водночас, укладення біржових угод розглядається як одна з форм реалізації біржового посередництва), оскільки в якості посередника біржа здійснює такі дії, як: вироблення правил вчинення біржових операцій; розробка типових біржових контрактів (причому

учасники біржової торгівлі не мають права відійти від них); створення спеціальної організаційної структури з проведення біржової торгівлі; забезпечення учасників біржових торгів необхідної інформацією щодо попиту та пропозиції;

3) сутність посередництва біржі полягає в організації та сприянні укладенню договорів (біржових угод) — біржа надає посередницькі послуги, пов'язані з організацією і проведенням торгів, наданням учасникам необхідної інформації, розв'язанням конфліктів;

5) оплатність як невід'ємна ознака торговельного посередництва має свої особливості, які дістають вияв у відсутності консолідації, а також спрямуванні прибутку на створення учасниками біржової торгівлі умов для ведення торгів;

6) при здійсненні розрахунків через рахункову палату біржа виступає свого роду гарантом та несе відповідальність за зобов'язаннями учасників біржової торгівлі;

7) правовідносини між біржею та учасниками біржових торгів виникають на основі посередницького господарського договору (за яким біржа надає право господарюючому суб'єкту брати участь у біржовій торгівлі, забезпечуючи умови для реального виконання вказаного договору, надає послуги, дає гарантії), а також Статуту біржі та Правил біржової торгівлі [77, 215].

Брокерське посередництво є, в свою чергу, складовою частиною біржового посередництва, здійснюється професійними біржовими посередниками, які є членами біржі, у процесі біржової торгівлі.

2. Біржа — це передусім організований і постійно діючий ринок замінних цінностей, який функціонує за допомогою діяльності особливої категорії суб'єктів — біржових посередників. За цим підходом біржа визначається як така форма організації ринку, за якої здійснюються вільна торгівля цінними паперами (фондова біржа), товарами (товарна біржа), наймання робітників (біржа праці) і формуються ринкові (біржові) ціни (курси)

на продукцію на основі фактичного співвідношення попиту і пропозиції. При цьому відзначається, що поняття біржа досить давно є предметом дослідження економістів та юристів, і найчастіше дослідники розглядають біржу саме як постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами (сировиною, продуктами харчування, промисловими товарами тощо).

3. Біржа — це економіко-правова категорія, що має дуалістичну природу, виступаючи одночасно і організованим ринком замінних цінностей, і специфічним торговельним, хоч і досить умовним, посередником, метою якого є не отримання прибутку від торговельної діяльності у сфері господарювання, а зведення в одному місці попиту та пропозиції, продавця і покупця біржового товару, визначення біржової ціни на вказаний біржовий товар. Цей підхід є свого роду компромісним щодо перших двох.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу, існуючих доктринальних підходів щодо розуміння сутності біржі, видається найбільш правильним другий підхід. Оскільки посередництво (посередницька діяльність) біржі не є її основним цільовим та функціональним призначенням, біржу можна кваліфікувати як посередника на товарному ринку лише зі значним ступенем умовності.

Сутність біржі як організованого ринку полягає і в тому, що, по-перше, на біржі торгують не виробники товарів та їх покупці, а їх посередники (передусім брокери), по-друге, біржові угоди, як уже відзначалось, укладаються лише в приміщенні біржі та у встановлений час. Якщо цей принцип на дотримується, то біржі немає, оскільки своєї основної функції (регулювання ринку) вона не виконує. Тому функціонування біржі все ж нерозривно пов'язано із системою посередництва і таких її суб'єктів, як посередники. Біржа надає можливість займатися біржовим посередництвом своїм членам та брокерам.

Відповідно до ч. 1 ст. 278 ГК торговельно-біржова діяльність має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально

утвореною господарською організацією — товарною біржою. Але при цьому біржа не займається комерційним посередництвом сама і не має на меті отримання прибутку (ст. 1 Закону України «Про товарну біржу», ч. 7 ст. 279 ГК).

Віднесення біржі в законодавстві України до некомерційних організацій відповідає сформованому в світовій практиці визнанню бірж некомерційними організаціями, метою яких є не одержання прибутку, обслуговування учасників біржової торгівлі, сприяння задоволенню їх потреб, що виникають при підготовці, укладенні та виконанні договорів.

Загалом, у процесі організації та активізації діяльності товарних бірж вирішальну роль належить Закону України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., який визначив правові основи створення та діяльності товарних бірж на території країни. Ставши основним документом щодо регулювання юридичної сторони створення товарної біржі, Закон визначив правове становище товарної біржі, роз'яснив основні засади її організації та функціонування [26]. Третій «біржовий бум», який відбувався в 1991 р. на теренах колишнього СРСР, як зазначає О.М. Сохацька, викликав швидке зростання кількості структур, у назві яких було слово «біржа». Лише в Україні на початок 1992 р. їх зареєстровано 87 [3, 43].

Відновили свою роботу і біржі праці, які на нинішньому етапі перетворилися у служби зайнятості. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», державна служба зайнятості створена для реалізації державної політики щодо зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки тимчасово непрацюючих громадян у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Її діяльність відбувається під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [27].

Негативно вплинув на діяльність біржового ринку введений в дію 28.02.1992 р. Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» [28], згідно з яким податок на прибуток від аукціонів, біржових

торгів, закупівельно-торгівельної діяльності був визначений у межах 75%. Тільки Закон України «Про оподаткування доходів підприємств» від 28.12.1994 р. дає законодавчу основу для відродження біржової діяльності в Україні, оскільки податок було знижено до 30%, а від посередницької діяльності – до 45% [29].

Це і обумовило в 1995 р. значну активізацію біржового ринку. У 1996 р. біржі працювали вже в усіх регіонах України. Засновували їх здебільшого органи влади на місцях або в центрі, а саме: Головпостач, Міністерство сільськогосподарства і продовольства, інші відомства. Як бачимо, активну участь у становленні біржових сировинних ринків бере уряд. Приймаються концепції розвитку біржових сільськогосподарських та фондових ринків, видаються Укази Президента України з проблем біржового будівництва.

У квітні 1996 р. створено Національну асоціація бірж України, мета якої – сприяння формуванню ринкових відносин, розвиток біржової торгівлі сільськогосподарськими та іншими біржовими товарами, реалізація прав та інтересів її учасників. Проте ще в 2006 році діяльність Національної асоціації бірж України майже припинилася.

Біржовий фондовий ринок незалежної України почав розвиватися з 1991 р. з прийняттям Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» [30]. На початковому етапі формування біржового РЦП діють чотири фондові біржі (Українська фондова біржа, Київська міжнародна фондова біржа, Українська Міжбанківська валютна біржа, Донецька фондова біржа). Провідне місце серед цих бірж займає Українська фондова біржа – перша фондова біржа в незалежній Україні, яка була створена відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» і зареєстрована Постановою Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 1991 р.

У 1995 р. Верховна Рада України; Постанова була прийнята Постанова «Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку в Україні» [31], яка визначала основні напрями розвитку фондового ринку України. Українська

фондова біржа, відповідно до Концепції, являлась основним елементом централізованої системи обігу цінних паперів.

Одним із найбільш важливих адміністративно-правових актів щодо визначення правових засад здійснення державного регулювання РЦП, державного контролю за випуском та обігом цінних паперів та їх похідних став Указ Президента України, яким 12 червня 1995 р. утворено Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку [32]. Указом було визначено її повноваження, завдання, функції, права, відповідальність та відносини з іншими державними органами з питань регулювання та контролю на РЦП.

У жовтні 1996 р. вступив у дію Закон України «Про державне регулювання РЦП в Україні» [33]. Відповідно до цього Закону визначаються цілі й форми державного регулювання, види професійної діяльності, повноваження органів державного регулювання, завдання й повноваження Комісії з цінних паперів і фондового ринку, повноваження СРО, відповідальність за порушення законодавства тощо. Важливість даного правового акта полягала й у тому, що його норми визначали зміст понятійного апарату, зокрема таких понять як: державне регулювання РЦП; професійні учасники РЦП; корпоративне управління; система депозитарного обліку цінних паперів; система реєстру власників цінних паперів та ін.

Зважаючи на необхідність подальшого реформування РЦП та у зв'язку з наданням Законом України «Про державне регулювання РЦП в Україні» Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку статусу державного органу, видано Указ Президента «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 07 квітня 2011 р. [34]. У Положенні зазначено що Комісія входить до центральних органів виконавчої влади, підпорядкована Президенту України і підзвітна Верховній Раді України. У своїй діяльності Комісія керується Конституцією і нормативно-правовими актами України.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [35], в Україні

створено систему фінансового моніторингу, яка складається з первинного й державного рівнів. Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є фондові біржі, професійні учасники РЦП, інститути спільного інвестування, комерційні банки. Ці суб'єкти повинні виявляти й реєструвати фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, й передавати про них інформацію Державному департаменту фінансового моніторингу не пізніше трьох днів з моменту реєстрації.

Правовою основою становлення та розвитку біржової торгівлі сільськогосподарської продукції став Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування й функціонування аграрного ринку» від 6 червня 2001 р. [39] та Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення регулювання ринку зерна» [40] від 20 липня 2000 р., які визначають основні напрями розвитку та механізм функціонування ринку сільськогосподарської продукції.

Основу адміністративно-правового регулювання вітчизняних валютних бірж визначають норми, що складають зміст законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [41], «Про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті» [42], «Про Національний банк України» [43], «Про банки і банківську діяльність» [44], «Про митну справу в Україні» [45], Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» [47]. Основні напрями валютного контролю закріплені Постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про валютний контроль» від 8 лютого 2000 р. [48].

Разом із тим, в Україні дотепер немає єдиного нормативного акта, який би регулював валютні відносини, що свідчить про нестабільність цієї сфери економіки.

З метою подальшого вдосконалення державного регулювання РЦП, визначення ефективного механізму реалізації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку своїх повноважень та у зв'язку з додатковими функціями, покладеними законами України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [49], «Про обіг

векселів в Україні» [50] і «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [51]

Неабияка роль у правовому регулюванні біржової діяльності належить нормам, що складають зміст Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [53] від 23 лютого 2006 р., відповідно до якого предметом регулювання правових норм є відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку, з метою забезпечення відкритості та ефективності функціонування фондового ринку.

Л.Г. Ходов наголошує, що основні функції, щодо адміністративно-правового регулювання фондового ринку в країні, належать державі, адже цей ринок є настільки масштабним та ризиковим для фінансової безпеки країни, пред'являє настільки високі вимоги до інфраструктури та ресурсів на його будівництво, що тільки зусилля держави «згори» можуть надати йому цивілізованої та безпечної форми. По суті, має бути масштабна програма створення РЦП у країні, адекватна державним програмам приватизації та структурним змінам у галузях господарства [54, 10].

Таким чином, наведений нами історичний генезис правового регулювання біржової діяльності свідчить, що практика функціонування біржового ринку України та розвинутих країн за останні десятиріччя засвідчує, що найліпших результатів можна досягти за ринкових умов у поєднанні з ефективною регуляторною функцією держави. Більше того, роль держави особливо важлива у гарантуванні захисту прав учасників біржових відносин [55, 92].

Як показує світовий досвід, без участі держави біржова діяльність не може бути ефективною, соціально-орієнтованою. На державу покладаються обов'язки забезпечувати ринок і біржову торгівлю законодавчою базою, що дає можливість виробити і встановити єдині правила для всіх суб'єктів, які беруть участь у біржовій діяльності. Отже, роль адміністративно-правового регулювання з боку держави є досить великою, але це регулювання має бути не прямим, командним, мати характер заборон, а бути опосередкованим,

ґрунтуватися на застосуванні та врахуванні економічних законів, забезпечувати рівність прав для всіх учасників біржових відносин і водночас контролювати дотримання визначених правил.

У зв'язку з цим, слід зауважити, що правове регулювання біржової діяльності як елемент взаємовідносин уряду з економічними агентами може виявлятися як послабленням, так і посиленням державного впливу, більшою мірою на мікрорівні (товарні, фондові, валютні біржі). Тобто йдеться про необхідність поєднання регулювання і дерегулювання біржової діяльності, що сприятиме зменшенню тиску держави на діяльність різного роду бірж, формуванню психології власника.

При цьому оптимальна побудова системи адміністративно-правового регулювання біржової діяльності на національному рівні передбачає досягнення збалансованості інтересів суб'єктів біржових відносин і регулюючих їх органів – захисту суб'єктів господарювання, забезпечення їх інтересів і отримання певної макроекономічної вигоди.

Варто зазначити, що труднощі сучасної системи адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в більшості обумовлені тими ж самими обставинами, які, на жаль, не враховувалися і в минулому, а це: недосконалість законодавства та його системна неузгодженість.

А тому, створення нової системи адміністративно-правового впливу щодо регулювання біржової діяльності і має передбачати використання як вітчизняного так й іноземного історичного досвіду, беручи до уваги нові ринкові вимоги, що виникають у зв'язку з вступом України до Світової організації торгівлі.

Висновки до розділу I

Аналіз фахової літератури та нормативно-правових актів свідчить про те, що нині відсутній єдиний підхід до визначення поняття «біржова діяльність»,

та й більшість авторів посібників не дають визначення цього тлумачення взагалі.

Українська практика біржової торгівлі виділяє такі види бірж: універсальні, товарні й товарно-сировинні, агропромислові, фондові, біржі праці.

Також важливим елементом біржової діяльності, є їх функції, які характеризують основні напрямки діяльності бірж, що проявляються безпосередньо в системі біржових правовідносин.

Вивчаючи проблематику правового регулювання біржової діяльності в Україні у процесі її розвитку як держави, слід зауважити, що Українська держава історично формувалася та розвивалася під впливом Російської імперії, тоді як західна її частина – під впливом країн Східної Європи. Усе це певною мірою визначало особливості розвитку її державного устрою, формування біржової системи.

Сутність біржі як організованого ринку полягає і в тому, що, по-перше, на біржі торгують не виробники товарів та їх покупці, а їх посередники (передусім брокери), по-друге, біржові угоди, як уже відзначалось, укладаються лише в приміщенні біржі та у встановлений час. Правова основа біржової діяльності представлена, перш за все таким спеціальним законодавством, як Закон України від 10.12.1991 р. «Про товарну біржу» та Законом України від 23.02.2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок». Проте не менш вагомим є регулювання зі сторони господарського, цивільного та адміністративних кодексів.

Розділ II. ОСОБЛИВОСТІ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РІЗНИХ СФЕРАХ

2.1. Товарна біржа, як суб'єкт біржової діяльності

Функціонування сучасного ринку знаходиться в залежності від ринкового середовища, важливим елементом якого є ринкова інфраструктура, що являє собою сукупність суб'єктів господарювання, які забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів та робочої сили.

Одним із таких особливих суб'єктів господарювання виступає біржа як постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами.

Водночас важливою є ефективна державна економічна політика в цій сфері, яка охоплює всі складові економічних відносин у країні, в тому числі відносини щодо збалансованості попиту та пропозиції як на національному, так і на міжнародному ринку.

У процесі такої взаємодії на державу покладаються обов'язки забезпечувати ринок і біржову діяльність необхідною законодавчою базою, що дасть змогу виробити і встановити єдині правила для всіх суб'єктів, які беруть участь у біржовому процесі.

Сьогодні діяльність товарних бірж характеризується активізацією торгівлі та чітко вираженою тенденцією до зростання зацікавленості учасників ринку до біржового обслуговування при укладенні договорів купівлі-продажу біржової продукції [1, 2].

Незважаючи на те, що в Україні прийнято низку нормативних актів, покликаних врегулювати відносини у сфері реалізації біржової продукції через біржовий ринок, проблеми правового регулювання діяльності товарних бірж всебічно не проаналізовані, цілий ряд питань залишаються нерозкритими чи спірними.

Потребують подальшого глибокого вивчення та аналізу положення щодо правового статусу товарних бірж у ринковому сегменті України; існує необхідність уточнення та вдосконалення понятійного апарату, що використовується при формулюванні відповідних правових норм; у науці господарського права неоднозначно визначається організаційно-правова форма товарних бірж, що в свою чергу ускладнює однозначність розуміння її правового становища, відсутність закріплення на законодавчому рівні відповідальності членів біржі за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків тощо.

Зазначене вище у своїй сукупності зумовлює актуальність та необхідність подальшого наукового дослідження правового статусу товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання з метою визначення напрямів подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері правового забезпечення діяльності товарних бірж на основі існуючих теоретичних положень, правових норм та господарської практики.

Як зазначає С.С. Алексєєв, суб'єктом права є особа, яка фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків і реально здатна брати участь у правовідносинах. Ці чинники, притаманні суб'єкту права, складають зміст правосуб'єктності особи. У свою чергу, правосуб'єктність включає в себе правоздатність (здатність до володіння правами й несення обов'язків) та дієздатність (здатність до самостійного здійснення прав та обов'язків) [8, 139]. Важливо також враховувати, що з таким визначенням правосуб'єктності погоджувалися не всі вчені-юристи. Так С.М. Братусь вважав поняття «правоздатність» та «правосуб'єктність» рівнозначними [9, 6]. У зв'язку з одночасним виникненням правоздатності та дієздатності, в момент виникнення юридичної особи, окремі автори запропонували застосовувати поняття «право-дієздатність» юридичної особи [10, 26]. Як елемент правосуб'єктності юридичної особи розглядається і деліктоздатність. У теорії права правосуб'єктність поділяється на загальну, галузеву та спеціальну [1, 35; 8, 144]. При цьому галузева правосуб'єктність визначає здатність особи бути

суб'єктом правовідносин тієї чи іншої галузі права, а спеціальна – здатність особи бути суб'єктом лише певних правовідносин, що складаються всередині окремої галузі права.

Положення юридичних осіб в Україні нині регулюється, насамперед, нормами чинного цивільного права та господарського права. Так, згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [11].

Таким чином, законодавець вольовим шляхом визнає юридичною особою те соціальне утворення, щодо якого вважає це за необхідне [12, 116].

Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється зі дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. При цьому, наголошує В. Кравчук, змістом легалізації є не надання правосуб'єктності, а визнання її державою за юридичну особу і, як наслідок, джерелом правосуб'єктності юридичної особи є правосуб'єктність її засновників [1, 37–38; 13, 75–76].

Водночас Господарський кодекс України [14] визначає суб'єктів господарювання як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізують господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 55). Тобто, Господарський кодекс України безпосередньо вказує ознаки юридичної особи, крім організаційної єдності.

Згідно зі ст. 91 ЦК України юридична особа має такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Разом з тим, хоча українське цивільне право наділяє юридичні особи загальною правосуб'єктністю, теоретичні положення щодо галузевої правосуб'єктності не суперечать чинному законодавству. Навпаки, в

межах норм різних галузей права правоздатність суб'єкта набуває певної регламентації та конкретизації [1, 39].

Таким чином, можна дійти висновку, що цивільно-правова правосуб'єктність притаманна товарним біржам як юридичним особам і є загальною передумовою участі у правовідносинах. Вона полягає у здатності товарних бірж бути суб'єктами права взагалі. Галузева правосуб'єктність біржі – здатність бути суб'єктом правовідносин у таких галузях, як цивільне, господарське, фінансове, аграрне право тощо. Товарні біржі мають специфічну мету діяльності та завдання, які обумовлюють значну роль у її правовому статусі.

Отже, враховуючи специфіку діяльності товарних бірж, можна дійти висновку, що галузевою правосуб'єктністю вони володіють у межах господарського права.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку біржа виступає самостійним суб'єктом господарювання, що виконує певні функції в економіці. Економічну природу товарної біржі можна виразити через наступне визначення: сучасна товарна біржа – це фінансовий ринок, на якому різні групи його учасників торгують контрактами, прив'язаними до цін на сировину або на так звані «нетоварні цінності», з метою зняття із себе цінового ризику й передачі його іншим учасникам ринку, або, навпаки, з метою прийняття цього ризику на себе в розрахунок одержати прибуток [2, 38].

Економічна природа товарної біржі вимагає відповідного законодавчого закріплення. Основи правового положення сучасних бірж в Україні закріплені Господарським кодексом України, Законами України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р., статутом біржі, правилами біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є локальними нормативними актами.

Що стосується Господарського кодексу України, то його прийняття сприяло формуванню основи для забезпечення ефективності діяльності товарних бірж. Положення Господарського кодексу закріпили поняття

торговельно-біржової діяльності як такої, що має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією – товарною біржею (ст. 278 ГКУ).

Господарський кодекс України в частині першій ст. 279 визначає товарну біржу як особливий суб'єкт господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, впорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям [14]. Відповідно до частини першої ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообороту і пов'язаних з ним торговельних операцій [22].

Зміст статей Господарського кодексу майже тотожний змісту Закону «Про товарну біржу», що, звичайно, не сприяє розв'язанню проблеми вдосконалення правового регулювання діяльності товарних бірж. Крім того, наведені визначення є нечіткими з правової точки зору, оскільки в них відсутнє посилення на організаційно-правову форму, в якій може бути створений цей суб'єкт господарювання.

Згідно з частиною другою ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» вона діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням [22].

Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Тому можна дійти висновку, що метою діяльності біржі є надання послуг в укладанні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій.

В літературі висловлюються пропозиції про доцільність визначити мету діяльності біржі окремо та вказати на відсутність у діяльності біржі мети одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками, оскільки мета діяльності є визначальною для товарної біржі [1, 42].

У різних нормативно-правових актах використовуються такі поняття, як цілі діяльності та мета діяльності того чи іншого суб'єкта. Як правило, у локальних нормативних актах, таких як статут, частіше використовується термін «цілі», що пов'язано з намаганням передбачити у документі широке коло діяльності суб'єкта. Вбачається, що мета діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта може характеризувати виключно наявність або відсутність основного – одержання прибутку від основної діяльності.

За цією ознакою діяльність всіх суб'єктів господарювання поділяється наступним чином. Господарський кодекс України вказує на існування комерційної діяльності (підприємництва) та, відповідно, некомерційного господарювання, водночас Цивільний кодекс вказує на існування підприємницьких товариств та непідприємницьких. Тому є нагальна потреба уніфікації понятійного апарату цих нормативних актів, приведення до єдиної назви тотожних понять «непідприємницький» та «некомерційний».

Так, ст. 85 ЦК України [11] визначає поняття непідприємницьких товариств як товариств, які не мають на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Тобто для непідприємницьких, як визначено в Цивільному кодексі України, або некомерційних, як вживається в Господарському кодексі України, суб'єктів отримання прибутку не є основною метою і не розподіляється між учасниками, але при цьому може бути використаний на розвиток власної бази суб'єкта.

Вважаємо, що надання послуг товарними біржами та створення умов для укладання біржових договорів не можна вважати підприємницькою діяльністю, оскільки біржа не займається комерційним посередництвом та не має на меті отримання прибутку. Підприємництво згідно з Господарським кодексом України [14] – це вид господарської діяльності, що здійснюється з метою

досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42).

Доходи ж, які одержує біржа внаслідок здійснення своєї діяльності, як, наприклад, біржовий збір, не є прибутком та спрямовуються виключно на розвиток власної бази (утримання приміщення, обладнання, транспорт тощо).

Стаття 86 Цивільного кодексу України [11] уточнює, що непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, з якою вони були створені, та сприяє її досягненню.

Тобто головна подібність між підприємницькими товариствами та непідприємницькими полягає у свободі розпорядження отриманим прибутком між учасниками.

При цьому об'єктами біржових операцій у класичному розумінні визнаються товари, які характеризуються не індивідуальними якостями і особливостями, а родовими ознаками, тобто кількістю, вагою чи мірою, внаслідок чого такі товари вважаються взаємозамінними. Тому біржова торгівля за своєю економічною природою є заочною і передбачає стандартизацію товарів чи ознайомлення з їх зразками.

Товарна біржа є особливим суб'єктом господарювання, який виконує такі основні завдання: а) надання послуг в укладенні біржових угод; б) виявлення попиту і пропозицій на товари, товарних цін; в) вивчення, впорядкування товарообігу; г) сприяння пов'язаним з товарообігом торговельним операціям.

Особливий характер товарної біржі як суб'єкта господарювання також розкривається через її функції, а саме:

- 1) товарна біржа виконує функцію товаророзподільчого каналу або механізму, завдяки якому товар розподіляється між споживачами за реальною ціною;

2) товарна біржа є свого роду суб'єктом господарювання, який організовує ринок. Вона створює необхідні умови учасникам біржових торгів у їх проведенні;

3) товарна біржа – це місце, де узгоджується попит і пропозиція на певний біржовий товар;

4) товарна біржа є регулятором цін. Завдяки коливанню біржового попиту і біржової пропозиції тут не може застосовуватися державне регулювання цін;

5) товарна біржа стабілізує ціни на біржовий товар;

6) біржа є місцем так званого біржового котирування цін;

7) біржа здійснює функцію збирання і обробки ринкової інформації, тобто є інформаційним центром ринку щодо виробництва біржового товару, динаміки попиту на товари, цін на біржових та інших ринках тощо;

8) товарна біржа розробляє товарні стандарти, встановлює сорти товарів, реєструє марки фірм, допущених до біржової торгівлі;

9) товарна біржа виконує арбітражні функції, тобто розглядає спори між членами біржі, а також між членами біржі та їх контрагентами [19, 152–153].

Зазначений перелік функцій біржі не є вичерпним і може бути доповнений залежно від конкретних економічних умов діяльності біржі.

На основі наведеного можна запропонувати визначення товарної біржі як юридичної особи приватного права, яка діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції.

Оскільки організаційно-правова форма товарної біржі на сьогодні на рівні законодавства не визначена, то вважаємо, що можливим є створення товарної біржі у формі непідприємницького товариства, відтак виникає необхідність внесення відповідних змін щодо організаційно-правової форми товарної біржі до ст. 279 Господарського кодексу України та Закону України «Про товарну біржу».

2.2. Особливості роботи аграрних бірж

Проблема правового забезпечення діяльності аграрних бірж в Україні набула особливої актуальності у зв'язку з розвитком ринкових відносин в аграрному секторі економіки.

Забезпечення продовольчої безпеки держави безпосередньо пов'язане з нормальним функціонуванням аграрного сектору економіки, високим рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, відповідно налагодженою системою реалізації цієї продукції та поповнення державних резервів. Вирішити проблеми, пов'язані зі збутом сільськогосподарської продукції, допомогти національним товаровиробникам вийти на зовнішній ринок та тим самим сприяти захисту їхніх економічних прав можна лише за умови функціонування в країні розвиненої інфраструктури аграрного ринку. Одним із головних елементів аграрного ринку є аграрна біржа як вид спеціалізованої товарної біржі.

Згідно з Указом Президента України від 6 червня 2000 р. «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» аграрні біржі є головним елементом аграрного ринку та спеціалізованим видом товарної біржі [215]. Оскільки місце товарних бірж у правовому полі визначається, переважно, нормами цивільного права, то природно, що саме положення цих норм у сукупності з нормами інших галузей застосовуються і до аграрних бірж. Виходячи з того, що аграрне право як комплексна галузь включає в себе норми різних галузей [3, 21], це є логічним.

Метою діяльності аграрної біржі є організація та регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією шляхом створення умов для укладання біржових договорів, а також виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на сільськогосподарську продукцію, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу.

Згідно з Концепцією розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції аграрні біржі здійснюють внутрішню координацію діяльності

учасників біржового ринку сільськогосподарської продукції шляхом: освоєння і впровадження у практику нових методів і технологій біржової торгівлі, постійного пошуку шляхів їх удосконалення; організації проведення торгів великими оптовими партіями сільськогосподарської продукції, запровадження торгівлі ф'ючерсами та опціонами; створення і організації роботи сертифікованих біржових складів; організації проведення разом із регіональними біржами спеціалізованих і міжрегіональних торгів; налагодження взаємодії з агроторговими домами в питаннях організації біржового ринку; організації аукціонної торгівлі в межах діяльності товарної біржі [151].

Зазначені положення можна визначити і як напрями діяльності аграрних бірж. З цього випливає, що змістом діяльності аграрних бірж є діяльність, яка забезпечує досягнення зазначеної мети шляхом здійснення роботи у відповідних напрямках.

Розкрити питання щодо змісту діяльності аграрних бірж вбачається доцільним через аналіз функцій біржі. Виходячи з цього, функції аграрної біржі умовно можна поділити на внутрішньо-організаційні (спрямовані на організацію злагодженої роботи всіх структурних одиниць біржі та створення умов для укладання біржових договорів) та зовнішні (спрямовані на забезпечення ефективної взаємодії з сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими суб'єктами аграрного ринку). При цьому основною формою здійснення біржової торгівлі аграрної біржі є біржові торги, під час проведення яких укладаються договори на реалізацію сільськогосподарської продукції.

Перш ніж розглянути порядок організації та проведення біржових торгів, необхідно з'ясувати, чим торгують на біржах які види торгів проводяться та які послуги окрім створення умов для укладання біржових договорів надають біржі.

У законодавстві та на практиці використовується поняття як біржових торгів, так і аукціонів. Тому необхідно з'ясувати, як співвідносяться ці поняття.

Так, на Чернігівській обласній товарній агропромисловій біржі укладаються біржові та аукціонні контракти [13]. Неважко помітити, що відбувається відокремлення біржових торгів і біржових аукціонів, внаслідок яких укладаються біржові та аукціонні контракти.

Практика проведення спеціалізованих аукціонів поширена і на Українській аграрній біржі. Тут проводяться спеціалізовані біржові аукціони з продажу продуктів нафтопереробки, об'єктів нерухомості, газу та спеціалізовані аукціони з продажу пшениці. Постає питання правового забезпечення проведення як біржових торгів, так і біржових аукціонів та необхідність з'ясування співвідношення цих форм здійснення біржової торгівлі.

Чому саме цей вид? Тому що в аграрному законодавстві передбачено проведення аукціонів на продаж сільськогосподарської продукції (зокрема, худоби та птиці) як на біржах, так і небіржові аукціони. Так, пункт 2 розділу 4 Концепції розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції відносить до інфраструктури біржового ринку сільськогосподарської продукції аукціони худоби (як самостійні заходи або підрозділи бірж) [151].

На продовження цього було затверджене Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці спільним наказом Міністерства аграрної політики України та Української Академії аграрних наук №153/44 від 05.06.2002 [134].

Згідно з Положенням аукціон худоби та птиці надає послуги у вигляді проведення публічного продажу худоби та птиці в зазначений час та в установленому місці з можливістю попереднього огляду товару. Також передбачено порядок організації підготовки та проведення аукціону та зазначено, що аукціон проводиться на спеціально побудованих та облаштованих для цього майданчиках.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що аукціони з продажу сільськогосподарської продукції поділяються на біржові та небіржові. Ознаками біржових аукціонів є: 1) місце проведення — аграрна біржа; 2) порядок їх проведення регламентується правилами біржової торгівлі

конкретної біржі, на відміну від небіржового аукціону, порядок проведення якого визначається відповідним регламентом, що розробляється та затверджується організаторами аукціону; 3) предметом торгівлі є продукція і товари, які відповідають вимогам до біржової продукції і товару (крім аукціонів живої худоби та птиці, які можуть бути організовані в окремих підрозділах біржі).

Крім безпосереднього сприяння в укладенні біржових договорів, шляхом організації біржових торгів аграрними біржами надаються додаткові послуги. За даними Союзу аграрних бірж України [13], на Західно-Українській регіональній агропромисловій біржі укладаються біржові договори спот та форвард. Окрім цього, біржа організовує оптові торги матеріальними і сировинними ресурсами та іншим; проводить торги з продажу майна, що перебуває у державній власності; проводить оцінку цілісних майнових комплексів, паїв, цінних паперів, майнових прав та нематеріальних активів; оцінку об'єктів нерухомого майна; консультаційно-інформаційні послуги.

На Кіровоградській аграрній біржі укладаються тільки спотові договори та надаються додаткові послуги: реєстрація зовнішньоекономічних, імпорتنих контрактів, укладання договорів щодо сільськогосподарської техніки.

На Київській агропромисловій біржі укладаються договори спот, форвард та ф'ючерс, а також надаються інформаційно-консультаційні, транспортні, митні, консалтингові послуги.

Чорноморська товарна біржа агропромислового комплексу, окрім реєстрації договорів купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, автотранспорту, нерухомості здійснює реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів. Проводить роботу щодо податкової застави, конфіскату, а також надає інформаційні послуги (біржа видає інформаційні видання: «Діловий інтерес» та «Біржовий вісник»). Виходячи з цього, видно, що аграрні біржі не обмежуються проведенням торгів виключно щодо сільськогосподарської продукції, хоча вона є основним товаром на аграрних біржах.

Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні В.П. Горьовий, наприкінці 90-х років минулого століття біржі виживали виключно за рахунок торгівлі нерухомістю [32, 166]. Внаслідок державного втручання торгівля житловою нерухомістю на біржі втратила сенс. Але багато бірж аграрного профілю продовжують практику укладання договорів щодо нежитлового нерухомого майна.

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 1 липня 2004 року [52] визначає, що об'єктом нерухомого майна (нерухомим майном, нерухомістю) є земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці (будівля, споруда тощо), переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. При цьому, стаття 19 Закону встановлює перелік документів для державної реєстрації прав на нерухоме майно, серед яких договір купівлі-продажу нерухомого майна, зареєстрований на біржі в установленому порядку.

Лист Державної податкової адміністрації від 01.12.2004 р. «Щодо оформлення угод продажу рухомого майна фізичними особами на біржі» [95] уточнює, що при проведенні біржової операції з купівлі-продажу рухомого майна (зокрема, транспортних засобів) Одна з сторін договору (покупець) набуває право власності на придбане рухоме майно, а друга сторона – (продавець) одержує дохід від такого продажу тільки з моменту реєстрації договори на біржі.

Виходячи з цього, згідно з законодавством на біржах можуть укладатися договори щодо рухомого та нерухомого майна та відповідно проводяться біржові торги на продаж зазначених об'єктів. За своїми характеристиками як нерухомість (будівлі, земельні ділянки), так і рухоме майно (транспорт, техніка) не може бути біржовим товаром, оскільки не відповідає ознакам взаємозамінності та однорідності, але при цьому ці товари є досить поширеними на біржі.

На нашу думку, такий стан речей не відповідає завданням, поставленим перед аграрними біржами, та напрямам розвитку аграрного біржового ринку.

Організація торгів з рухомим та нерухомим майном прямо не суперечить, але й не сприяє сконцентрованості аграрних бірж на розвитку торгівлі великими оптовими партіями сільськогосподарської продукції. Тому є необхідність законодавчого обмеження організації таких торгів на аграрних біржах.

Пункт 4.1 Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією зазначає, що до біржових торгів допускається сільськогосподарська продукція визначеного асортименту, який затверджується біржою стандартної якості, що є реальним товаром, а також стандартні контракти на цю продукцію [202]. На сучасних світових ф'ючерсних біржах номенклатура біржових сільськогосподарських товарів представлена такими основними групами:

- олійні культури, серед яких соя-боби та продукти переробки сої;
- зернові культури;
- харчові товари (кава, какао-боби, цукор);
- текстильна сировина та пряжа;
- продукція тваринництва та жива худоба;
- концентрат помаранчевого соку, картопля і деякі інші незначні асортиментні одиниці [38, 532].

В Україні згідно з даними Національної асоціації бірж України ринок сільськогосподарської продукції представлений переважно у такій номенклатурі: зернові продовольчі: пшениця (тверда, м'яка, різних класів), жито, гречка, просо; зернофуражні: пшениця (фуражна), ячмінь (фуражний), кукурудза; продукти переробки: м'яса; продовольчі товари: цукор, цукор-пісок, борошно, сир, масло коров'яче [24, 6-7].

Окремо зазначити, що на аграрних біржах як тимчасовий захід можуть проводитися торги щодо майна, яке має обіг у сільському господарстві. У зв'язку з цим необхідно розробити перелік такого майна (це можуть бути транспорт, обладнання, яке використовується для проведення господарської діяльності в аграрному секторі).

Крім цього, до сільськогосподарських товарів, що забезпечують здійснення сільськогосподарського виробництва, можна віднести й

матеріально-технічні ресурси (нафтопродукти, мінеральні добрива), оскільки найбільший попит на ці продукти саме у аграріїв.

Важливим на нашу думку, є необхідність у законодавстві чітко визначити коло товарів, що допускаються до торгів на аграрній біржі. Свого часу, досліджуючи проблему посвідчення договорів відчуження нерухомості на біржі, В.І. Семчик та О.А. Поліводський висловили думку, що немає необхідності встановлювати заборону на укладання на біржах договорів, об'єктом яких є нерухомість (у тому числі жилі будинки) [183, 362].

Така думка є доречною, зважаючи на сучасні умови діяльності аграрних бірж. Виключно як тимчасовий захід можна передбачити можливість проведення торгів щодо рухомого та нерухомого майна, які можуть використовуватися для проведення господарської діяльності в аграрному секторі. Але в подальшому така практика повинна бути усунута шляхом прямої заборони на законодавчому рівні. У підсумку аграрна біржа має право організовувати біржові торги щодо:

1) безпосередньо сільськогосподарської продукції (в тому числі купівля-продаж сільськогосподарської продукції для державних та регіональних потреб);

2) товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію;

3) матеріально-технічних ресурсів, які забезпечують сільськогосподарське товаровиробництво;

4) активів, що реалізуються для погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами, у разі якщо активами є сільськогосподарська продукція, чи можуть вважатися товари сільськогосподарського призначення, що відповідають ознакам біржового товару.

Ефективність діяльності будь-якої біржі значною мірою залежить від належної організації біржових торгів, при цьому загальний порядок підготовки та проведення біржових торгів сільськогосподарською продукцією є складовою змісту діяльності аграрної біржі. На аграрних біржах торги організуються

згідно з Типовими правилами біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, затвердженими наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України і Міністерства фінансів України від 3.04.96 р. [202].

Так, згідно з п. 7.1 [202] місцем проведення торгів є торгова зала біржі. Біржа визначає місце в торговій залі для торгів окремими групами сільськогосподарської продукції. Заявки на купівлю чи продаж реальної сільськогосподарської продукції подаються брокерами на біржу до початку торгів.

Реєстрація й оформлення договорів за всіма видами товарів, допущених до реалізації на біржі, проводяться в реєстраційному бюро протягом усіх торгів до їхнього закінчення. У літературі окремі автори висловлюють пропозиції щодо необхідності біржової реєстрації позабіржових договорів [27, 24]. Це обумовлено необхідністю більш повного і об'єктивного відображення рівня договірних цін, оскільки позабіржові договори особливо поширені у вигляді прямих зв'язків. Важко не погодитись з цією пропозицією, але при цьому слід зауважити, що недостатньо на законодавчому рівні закріпити обов'язок товаровиробників реєструвати позабіржові договори на біржі. Для виконання цієї вимоги необхідно розробити відповідний механізм реалізації норми.

Поряд з такими функціями бірж, як стабілізуюча і хеджова, важливе місце посідає ціноутворююча функція. Ціни на біржі визначаються під громадським контролем, публічно, правила біржової торгівлі забороняють будь-кому цілеспрямовано впливати на їх зміну. Ціни на сільськогосподарську продукцію повинні визначатися виключно на підставі попиту та пропозиції.

Діяльність аграрної біржі у сфері ціноутворення полягає у визначенні котирувальної ціни котирувальною комісією. У літературі біржова котировка визначається як фіксація фактичних контрактних цін та виведення типової ціни за біржовими договорами за певний період (як правило, біржовий день) [20, с.58].

Законодавством котирувальна ціна визначається наступним чином. Котирувальна ціна - це ціна, визначена котирувальною комісією біржі шляхом аналізу цін біржових правочинів, цін продавців, цін покупців на підставі єдиних критеріїв та спеціальних методів. Розрізняють котирування офіційне та позаофіційне (довідкове) [202].

Варто наголосити і на поступове наближення до аграрного ф'ючерсного ринку в Україні, що почалось зі створення однієї з небагатьох аграрних бірж в Україні, яка відповідає за змістом своєї діяльності світовим біржам. За сприяння Міжнародного валютного фонду, було реалізовано проект USAID «Українська аграрна біржа», спрямований на створення незалежної аграрної біржі. Незважаючи перші успіхи біржової торгівлі в Україні протягом 1995 року, подальшого суттєвого зростання показників біржової торгівлі не відбулося [175, 120].

Перехід до ф'ючерсної торгівлі є нагальною потребою, оскільки без нього біржовий ринок України не відповідає світовим тенденціям та взагалі втрачає своє безпосереднє призначення. Основним змістом біржових операцій у розвинутих країнах стали не операції з наявним товаром, а операції з ф'ючерсними контрактами та пов'язані з ними спекуляція та хеджування. Проведення хеджування вимагає від хеджера (виключно високопрофесійного брокера) як досвіду, розвинутої комерційної інтуїції, так і наявності достовірної інформації про продавців та кон'юнктуру ринку з конкретних груп товарів.

На жаль, українські біржі не мають достатньої кількості таких фахівців. Зазначені аспекти стосуються як діяльності бірж у цілому, так і безпосередньо аграрних. Необхідність відмежування аграрних бірж та закріплення особливостей їх діяльності на законодавчому рівні стала більш гострою з початком активного формування аграрного ринку.

Як чинник, що гальмує розвиток ф'ючерсної біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, є недосконале законодавство у цій сфері та відповідно низький рівень правового забезпечення процесу створення строкового аграрного ринку в Україні.

Змістом діяльності аграрних бірж, крім розглянутих аспектів, є також інформаційне забезпечення учасників біржових торгів, потенційних клієнтів, тобто товаровиробників. Крім надання інформації про кон'юнктуру аграрного ринку, його тенденцій через друковані видання, Інтернет, заслуговують на увагу спроби спільної злагодженої роботи окремих бірж.

Прикладами цього є створення Національної асоціації аграрних бірж України та трохи згодом — Союзу аграрних бірж. Так, основною метою діяльності Союзу є підвищення ефективності біржового сільськогосподарського ринку, підтримка інтересів своїх членів, підвищення інтегрованості та прозорості ціноутворення на аграрну продукцію та земельні ресурси.

Саме така скоординована робота аграрних бірж із різних регіонів сприятиме вдосконаленню діяльності аграрних бірж та розвитку аграрного ринку в цілому. У зв'язку з цим вбачається доцільним задекларувати таке право аграрних бірж, як право об'єднуватися з іншими біржами, товариствами, організаціями у спілки, союзи, асоціації та інші види об'єднань суб'єктів господарювання.

2.3. Біржові угоди, як складові біржової діяльності

При торгівлі сільськогосподарської продукції, хімічної продукції, вугіллям, сировиною і т.д. набули широкого поширення біржові угоди, які укладаються суб'єктами господарювання на товарних біржах України.

Однією з умов успішного розвитку біржової торгівлі в Україні є забезпечення належної правової основи укладення біржових угод на товарній біржі та їх виконання.

Серед безлічі видів договорів законодавство України в залежності від місця ув'язнення виділяє біржові угоди. При цьому, як пише В.С. Щербина, щоб відрізнити біржові угоди від звичайних, законодавець визначає, по-перше,

що діяльність по їх укладанню називається біржовими операціями, по-друге, встановлює особливі умови, яким повинна відповідати біржова угода [1, 332].

У той же час, використовуючи термін «біржова угода» в цілому ряді нормативно-правових актів, національне законодавство не містить легального визначення поняття «біржова угода». Крім цього, в законодавстві України щодо угод, що укладаються на товарній біржі, використовується таке поняття як «біржова операція». Такий підхід законодавця отримав негативну оцінку в науковій літературі. Зокрема, Е.А. Беяневич звертає увагу на недосконалість юридичної техніки, при якій український законодавець визначає біржову угоду через словосполучення «біржова операція». При цьому підкреслюється, що термін «операція» не використовується ні в нормах господарського, ні в нормах цивільного законодавства, які регулюють загальні положення про зобов'язання [2, 158].

Такі відмінності в термінології, а також відсутність законодавчого визначення поняття «біржова угода», чинять негативний вплив на практику застосування норм господарського законодавства при укладенні біржових угод на товарній біржі та їх виконання.

Як було зазначено вище, законодавство України не дає легального визначення поняття «біржова угода». У той же час в різних нормативно-правових актах України щодо договорів, що укладаються на товарній біржі, використовується термінологія, яка включає такі поняття як «біржова операція», «біржовий контракт» і «біржовий договір». Такий стан викликає необхідність уточнення співвідношення зазначених понять з поняттям «біржова угода».

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що в національному законодавстві має місце два основних підходи: в одному випадку «біржова угода» і «біржова операція» розглядаються як тотожні поняття (наприклад, Закон України «Про товарну біржу»), а в іншому - зазначені поняття не збігаються за змістом (наприклад, ГК України). Звісно ж,

що наявність зазначених відмінностей в термінології викликає необхідність конкретизації співвідношення поняття «біржова угода» і «біржова операція».

Досить аргументовано доводить свою точку зору щодо співвідношення поняття «біржова угода» і «біржова операція» Е.А. Беяневич, яка звертає увагу, що біржові угоди і біржові операції опосередковують різні за своєю природою відносини. Навіть якщо розуміти укладання біржових угод в широкому сенсі як різновид біржових операцій, то і в цьому випадку обсяг біржових операцій буде набагато ширшим на відміну від процедури укладання угод. Біржова угода може бути тільки однією з ланок біржової операції, що здійснюється учасником біржової торгівлі [2, 158].

З цього випливає, що при загальній взаємозв'язку понять «біржова операція» і «біржова угода» вони не тотожні. З огляду на це доцільно розмежувати визначення «біржової угоди» і «біржовий операції», на рівні Закону України «Про товарну біржу» як понять, що розрізняються за обсягом і змістом [28, 46]. Крім цього, пропонується у відповідних нормах законодавства термін «біржова операція», який застосовується до біржових договорів, замінити на термін «біржова угода».

Висновок і виконання тієї чи іншої біржової угоди багато в чому залежить від того, до якого виду вона належить, з урахуванням чого дослідження питання про види угод становить інтерес.

В даний час на товарних біржах України учасниками біржової торгівлі полягають різні види біржових угод, серед яких можна назвати спотові, форвардні, ф'ючерсні та опціонні договори.

Специфіка кожного із зазначеного видів біржових угод, вимагає відповідного правового забезпечення.

Таким чином, можна говорити про те, що класифікація біржових угод, що укладаються на товарній біржі, ґрунтується на відомих видах договорів, що укладаються і поза товарної біржі (купівля-продаж, поставка, обмін). У той же час як було зазначено вище, в національному законодавстві виділяють такі види

угод як спотові, форвардні, ф'ючерсні угоди та опціонні угоди, які традиційно є різновидами біржових угод, що укладаються на товарній біржі.

Форвардний контракт - стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни такого продажу під час укладення такого контракту.

Ф'ючерсний контракт - стандартний документ, який засвідчує зобов'язання продати (купити) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Опціон - стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час придбання за рішенням сторін контракту.

Відповідно до положень зазначеного нормативно-правового акту форвардний, ф'ючерсний і опціонний контракти об'єднуються загальним поняттям «деривативи», під яким слід розуміти стандартні документи, які передбачають право і / або зобов'язання придбати або продавати цінні папери, матеріальні та нематеріальні активи на визначених умовах у майбутньому .

Процес становлення біржової торгівлі в Україні об'єктивно викликає необхідність розвитку сучасного біржового законодавства з урахуванням загальних цілей, завдань і принципів формування господарського законодавства України. Обов'язковою умовою такого розвитку повинен бути цільовий підхід, який дозволить формувати біржове законодавство з урахуванням його цільової спрямованості і визначеності завдань, необхідних для реалізації такої спрямованості.

Сьогодні очевидним є той факт, що біржове законодавство (анг. Stock exchange legislation), що представляє собою систему нормативно-правових актів, що регламентують діяльність бірж, знаходиться в стадії розвитку, оскільки досить велика кількість питань, пов'язаних з регулюванням укладення

та виконання біржових угод на товарній біржі , залишаються поза правовим полем.

Аналізуючи стан правової основи діяльності товарних бірж в Україні П.Т. Саблук зазначає, що Закон України «Про товарну біржу» вже на момент прийняття не відповідав розвитку біржової торгівлі, оскільки основні питання, пов'язані з біржовою торгівлею (ліцензування, державне регулювання, визначення біржового товару та біржової угоди) залишилися за рамками цього документа [17, 219].

Такий стан вимагає комплексного дослідження стану біржового законодавства України та перспектив його вдосконалення. Правова основа укладення та виконання біржових угод є ієрархічно побудовану систему, яка включає різні нормативно-правові акти.

Виходячи зі змісту ч. 7. ст. 179 ГК України, можна зробити висновок, що при укладенні та виконанні біржових угод застосовуються окремі положення норм Цивільного кодексу України [78]. При цьому слід мати на увазі, що як підкреслює В.К. Мамутов, проблема застосування норм ЦК України, які дублюють норми ГК України, якщо не цілком, то значною мірою, може бути вирішена шляхом загальновідомого правила - конкуренція (колізія) загальної і спеціальної норм вирішуються на користь останньої. Це ж правило повинно використовуватися в разі колізії спеціальних норм господарських законів з нормами загального характеру, що містяться в ГК України [79, 68].

З огляду на це можна констатувати, що положення ГК України при укладенні та виконанні біржових угод носять субсидіарний характер і застосовуються в тому випадку, якщо відповідні норми відсутні в ГК України або спеціальному законодавстві. При цьому слід підкреслити, що норми ГК України застосовуються з урахуванням особливостей, передбачених ГК України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Значне місце в системі нормативно-правових актів, що регламентують укладання та виконання біржових угод, належить локальним актам - Правил біржової торгівлі. Відповідно до Закону України «Про товарну біржу» такі

Правила, що розробляються і затверджуються товарною біржею, є основним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок укладення та виконання біржових угод.

До правовій основі даних відносин слід віднести і типові договори, на основі яких укладаються біржові угоди. Як справедливо вказує Е.А. Беяневич, типові договори як нормативно-правові акти обов'язкового характеру, повинні визначати права і обов'язки контрагентів в соціально значущих договірних відносинах, обтяжених публічним інтересом. В цьому випадку типізація договірних форм повинна забезпечувати збалансованість інтересів, прав і обов'язків сторін за договором [18, 187].

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що в даний час в Україні є певна правова основа укладення та виконання біржових угод, яка включає як загальні, так і спеціальні норми. При цьому аналіз Закону України «Про товарну біржу» та інших нормативно-правових актів, що регламентують укладання та виконання біржових угод, дозволяє виділити основні групи норм, які регулюють укладення біржових угод.

Першу групу складають норми дефініції (щодо різних видів біржових угод, біржових торгів, членів біржі, брокерів).

Друга група має компетенційний характер і визначає повноваження товарної біржі як організатора торгів, статус учасників біржової торгівлі, компетенцію державних органів, які мають право контролювати порядок організації і проведення біржових торгів, затвердження типових контрактів. До цієї групи також належать норми, які визначають коло суб'єктів господарювання мають право бути стороною біржової угоди, а також повноваження третейського суду товарної біржі при розгляді спорів, пов'язаних з укладенням та виконанням біржових угод.

Третя група норм включає норми, які визначають порядок укладення та виконання біржових угод, закріплюють особливості різних способів укладення та виконання біржових угод, а також встановлюють вимоги щодо форми та реєстрації біржових угод.

До четвертої групи норм належать ті, які встановлюють відповідальність товарної біржі як організатора торгів, учасників біржових торгів, а також сторін біржової угоди за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, в т.ч. за неналежне виконання біржових угод. Звісно ж, що саме ця група включає норми, які закріплюють різні способи належного виконання біржових угод, а також підстави і порядок розгляду спорів, пов'язаних з укладенням та виконанням біржових угод.

Удосконалення правової основи укладення та виконання біржових угод викликає необхідність об'єднання різних норм в рамках одного внутрішньо узгодженого і логічного нормативно-правового акта, який в достатній мірі дозволить уникнути протиріч між різними нормативно-правовими актами [103, 71].

З урахуванням вищевикладеного та наявності в Україні спеціального закону доцільно доповнити Закон України «Про товарну біржу» окремим розділом «Біржова торгівля», присвяченим таких питань як: організація та проведення біржових торгів; порядок укладення та реєстрації біржових угод; умови клірингового обслуговування; склад учасників біржової торгівлі та вимоги, що пред'являються до них; гарантії належного виконання біржових угод; особливості біржової торгівлі з використання електронних торговельних систем і ін.

Відповідно пропонується зміна назви Закону України «Про товарну біржу» на Закон України «Про товарну біржу та біржову торгівлю». Крім цього, слід погодитися з О.О. Беляневич, яка вважає, що загальні умови укладання угод на біржі, щодо порядку висловлення оферти та її акцепту, правил оформлення біржової угоди, порядку розгляду розбіжностей, які виникають при укладанні угод повинні бути врегульовані в законодавчих актах про біржову діяльність. Специфічні умови укладення угод на конкретних біржах, які визначаються асортиментом товарів, які реалізуються на біржі, можуть і повинні регулюватися локальними нормативними актами біржі (Правилами

біржі, Правилами проведення біржових торгів, Правилами реєстрації угод і т.п.) [2, 168].

Вищевказані пропозиції і запропоноване поділ предметів регулювання між законодавчими актами і локальними нормативно-правовими актами буде сприяти розвитку правової основи укладення та виконання біржових угод. Більш докладно пропозиції про зміни і доповнення як Закону України «Про товарну біржу», так локальних актів товарних бірж будуть розглянуті в наступних пунктах роботи.

Висновки до розділу II

Товарна біржа як юридична особа приватного права, діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції.

Діюче законодавство передбачає, що товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку.

Функції ж аграрної біржі умовно можна поділити на внутрішньо-організаційні та зовнішні. Основною формою здійснення біржової торгівлі аграрної біржі є біржові торги, під час проведення яких укладаються договори на реалізацію сільськогосподарської продукції.

Основною зовнішньою формою здійснення біржової торгівлі є укладання біржових договорів шляхом організації та проведення торгів на біржі.

Правова основа укладення та виконання біржових угод представлена, перш за все, Законом України «Про товарну біржу», прийнятому в 1991 році, проте сьогодні він не відповідає сучасним потребам учасників біржової торгівлі, оскільки запропоновані підходи для розуміння біржової угоди, порядку їх укладення і виконання, забезпечення належного виконання таких угод є досить застарілими.

Розділ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості удосконалення правового та організаційного регулювання біржової діяльності

Відповідно до результатів проведених вище досліджень, найбільш дієвим чинником, що впливає на ефективність адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні, є правовий. Саме тому об'єктом розгляду цього підрозділу стануть шляхи подальшого вдосконалення системи нормативно-правових актів у сфері біржової діяльності в Україні.

Слід зазначити, що процес становлення біржової діяльності в Україні знаходиться наразі на своєму початковому етапі, а тому найбільш дієвим щодо прискорення зазначеного процесу можна вважати саме належне нормативно-правове забезпечення аналізованої нами сфери суспільних відносин.

В аспекті вдосконалення ефективності функціонування всієї біржової системи, слід зауважити на необхідності вдосконалення основного нормативно-правового акту у цій сфері, а саме Закон України «Про товарну біржу».

На нашу думку, рівень правового регулювання, представлений у даному законі не відповідає реаліям сьогодення. І навіть, якщо враховувати факт неодноразового внесення змін до даного акта, у будь-якому разі наявність концептуальних недоліків, що йому притаманні, не дозволяє констатувати про належне регулювання даних суспільних відносин.

Перше, що привертає увагу – це значна кількість норм банкетного характеру. У багатьох статтях містяться норми, які при визначенні певної норми посилаються на інший правовий акт чи певний правовий механізм врегулювання відносин.

Уважаємо таку ситуацію неефективною, а тому доречним було б прийняття нової редакції Закону України «Про товарну бірж», який би більш ґрунтовно врегулював суспільні відносини.

Проте, незважаючи на термінову необхідність вдосконалення спеціального законодавства у даній сфері, наразі маємо недосконалий закон, а також значну кількість правових актів, що деталізують та конкретизують положення основного документу. На жаль, таке розпорошення нормативних основ не призводить до підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання біржової діяльності, адже збільшення кількості вузькоспеціалізованих актів призводить до колізій, прогалин, виникнення нових організаційно-правових форм товарних бірж, а також широких можливостей для зловживання.

Крім того, до сфери регулювання Закону України «Про товарну біржу» належним чином не увійшли положення щодо:

- кількості засновників;
- порядку прийняття рішень вищим органом управління товарної біржі;
- повноваження загальних зборів та періодичності їх скликання;
- утворення, персонального складу та порядку функціонування ревізійної комісії, проведення нею необхідних перевірок;
- розміру статутного капіталу;
- системи та структури адміністративно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин;
- характеристики операцій, що можуть здійснюватися в межах даного виду біржі;
- виду професійної діяльності в межах функціонування товарної біржі;
- визначення детальних вимог до професійних учасників торгівлі;
- основні засади відповідальності за правопорушення, вчинені в даній сфері.

Ще однією перепорою на шляху належного розвитку товарних бірж в Україні є відсутність спеціально уповноваженого органу державної влади, до

компетенції якого входило б адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері біржового товарного ринку. На нашу думку, доки не буде створено такого органу, неможлива належна координація та ефективне спрямування розвитку одного з найбільш поширених в Україні біржових інститутів.

Такий суб'єкт владних повноважень, бажано створити у формі спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання діяльності товарних бірж в Україні. Основними його завданнями повинні бути наступні:

- формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування товарних бірж в Україні, сприяння адаптації національного РЦП до міжнародних стандартів;

- розробка та контроль за виконанням Правил біржової торгівлі;

- розроблення і реалізація стратегії розвитку товарних бірж в Україні;

- здійснення державного регулювання та ліцензування у сфері функціонування товарних бірж в Україні, а також контролю за додержанням законодавства у цій сфері;

- визначення форм звітності, порядку її складання та подання товарними біржами;

- узагальнення практики застосування законодавства України з питань функціонування товарних бірж в Україні, розробка та внесення пропозицій щодо його удосконалення;

- запровадження міжнародно визнаних правил розвитку щодо діяльності товарних бірж в Україні;

- сприяння інтеграції в європейську та світову систему біржової торгівлі товарами;

- сприяння здійсненню заходів щодо підвищення кваліфікаційної підготовки професійних суб'єктів біржової торгівлі.

Окреме питання постає при визначенні організаційно-правової форми, в якій може створюватися товарна біржа, адже від цього багато в чому залежить

як ефективність її утворення, функціонування, управління, адміністративно-правового регулювання, відповідальності, а також ліквідації.

Положення ст. 278 ГК України вказують, що товарна біржа є господарською організацією. Більш детального регулювання в Кодексі не встановлено, а щодо недосконалості правового регулювання з боку профільного закону вже йшлося вище [81, 278].

Конкретніше організаційно-правова форма товарної біржі законодавством не визначена, а отже, можливе її створення у будь-якій формі, передбаченій законом.

Саме тому, постає проблема щодо більш чіткого визначення організаційно-правової форми, в якій має існувати товарна біржа для здійснення максимально ефективного впливу на розвиток відносин суб'єктів господарювання, а також для забезпечення відсутності зловживань з боку її учасників.

Недоречним є створення та існування товарної біржі у формі акціонерного товариства, адже ЦК України господарські товариства (видом яких і виступає акціонерне) віднесені до форм, в яких здійснюється підприємницька (комерційна) діяльність, а Закон України «Про господарські товариства» визначає, що господарські товариства створюються для ведення підприємницької діяльності з метою одержання прибутку [217, 682].

Крім того, незважаючи на значну схожість в організації, управлінні товарною біржею з господарськими товариствами, існує близькість і до кооперативів, в яких найбільш повно реалізуються принципи добровільності, відкритого членства, демократичного управління, економічної участі. Діяльність кооперативу базується на особистій трудовій участі членів та об'єднанні майнових також сплачуються пайові внески, а члени біржі нарівні з брокерами здійснюють біржові операції. Проте в кооперативі можуть брати участь також і громадяни, які несуть додаткову відповідальність своїм майном у розмірі не менше їх пайового внеску (ст. 163 ЦК України).

Подальший аналіз норм ЦК та ГК дозволяє зробити висновок, що близькою для товарної біржі є форма непідприємницького товариства. Відповідно до статей 83, 85 ЦК України, непідприємницьким товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб, які мають право участі у цьому товаристві, та яка не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [218, 356]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про товарну біржу», вона не займається комерційним посередництвом та не має на меті одержання прибутку. До того ст. 86 ЦК України дозволяє непідприємницьким товариствам, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку, якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [198, 48].

Відповідно до зазначеного, зауважимо, що лише чітке законодавче встановлення організаційно-правової форми, в якій повинна функціонувати товарна біржа, допоможе врегулювати значну кількість спорів та незгодженостей, що виникають у процесі функціонування цього біржового інституту.

В аспекті вдосконалення нормативно-правового забезпечення біржової діяльності в рамках фондового ринку, вважаємо за доцільне також внести відповідні зміни до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»:

Зокрема, у ст. 1, де даються визначення основних термінів, доречним є встановлення такої дефініції як «біржовий список» – документ організатора торгівлі, який містить інформацію щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, які на відповідну дату допущені до торгівлі.

Ураховуючи необхідність державного сприяння якісному та кількісному розвитку бірж в Україні, доречним вважаємо наголосити на можливих напрямках вдосконалення податкового законодавства, в якому визначається державна політика щодо стимулювання/дестимулювання розвитку конкретних сфер суспільної діяльності.

Податки, – зауважує доктор юридичних наук Т.О. Проценко, – це важливий за значенням дохід сучасної держави, без якого держава не може

існувати. Жодний державний інститут не може обійтися без податків. Але податкове законодавство має стимулювати розвиток економіки [220, 391].

Адже саме відсутність послідовної, чіткої політики держави у сфері адміністративно-правового регулювання біржової діяльності, зокрема, у системі оподаткування, недосконалість законодавства стримує розвиток біржової торгівлі, ускладнюючи функціонування біржового ринку.

Враховуючи, що діяльність основних біржових інститутів в Україні (фондова, товарна, а також валютна біржа) є певним чином врегульованою, виникає необхідність належного нормативно-правового забезпечення такого невід'ємного елемента всієї системи біржової діяльності як біржа праці.

У цьому аспекті потребує вдосконалення проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про зайнятість населення». Зокрема, законопроектом пропонується внести зміни та доповнення до Закону України «Про зайнятість населення». Його метою є удосконалення законодавства у цій сфері, узгодження його положень із системою соціального страхування на випадок безробіття, уточнення деяких категорій та умов визнання громадян безробітними, поняття підходящої роботи тощо.

Підтримуючи законодавчу ініціативу, спрямовану на упорядкування правового забезпечення продуктивної зайнятості населення в Україні, хочемо звернути увагу на наступне.

Також вважаємо за доцільне наголосити на принципі дотримання рівних прав і свобод громадян, який гарантується Конституцією України. До «квотних» категорій громадян пропонується віднести осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування. З одного боку, ми робимо добру справу, і надаємо додаткові гарантії зайнятості, а з іншого боку порушуємо вищезазначений принцип, так як роботодавець вже наперед знає, хто прийде до нього на роботу, і до людини, яка хоче працювати, вже має упереджене ставлення. До того ж зазначена особа вже відповіла за вчинене діяння, і на нашу думку не повинна вирізнятися від інших шукачів роботи.

Ураховуючи викладене, пропонуємо виключити з квотної категорії осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування.

Таким чином, ураховуючи вищевикладене, можемо зазначити, що вдосконалення нормативно-правових актів, норми яких регулюють здійснення біржової діяльності в Україні, необхідно здійснювати в декількох взаємопов'язаних напрямках:

1. Для створення належної системи адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні необхідним є врахування міжнародного досвіду в даній сфері. Адже недоречним є пошук відповідей на питання, що вже давно вирішені за кордоном. До того ж переймаючи зарубіжний досвід у інших країн, виникає можливість обирати лише позитивні його приклади, що підтвердили користь застосування в практичній сфері.

2. На нашу думку, рівень правового регулювання, представлений у Законі України «Про товарну біржу» не відповідає реаліям сьогодення. І навіть, якщо врахувати факт неодноразового внесення змін до даного акта, усе ж таки наявність концептуальних недоліків, що йому притаманні, не дозволяє говорити про належне регулювання даних суспільних відносин.

Незважаючи на термінову необхідність вдосконалення спеціального законодавства в даній сфері, наразі маємо недосконалий закон, а також значну кількість правових актів, що деталізують та конкретизують положення основного документу.

3. Додатковою перепорою на шляху належного розвитку товарних бірж в Україні є відсутність спеціально-уповноваженого органу державної влади, до компетенції якого входило б адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері біржового товарного ринку. На нашу думку, доки не буде створено такого органу, неможлива належна координація та ефективне спрямування розвитку одного з найбільш поширених в Україні біржових інститутів.

Окреме питання постає при визначенні організаційно-правової форми, в якій може створюватися товарна біржа, адже від цього багато в чому залежить

як ефективність її утворення, функціонування, управління, адміністративно-правове регулювання, відповідальність, а також ліквідація.

На нашу думку, чітке законодавче встановлення організаційно-правової форми, в якій повинна функціонувати товарна біржа, стане первинним кроком, що допоможе врегулювати значну кількість спорів та неузгодженостей, що виникають у процесі функціонування цього біржового інституту.

4. Беручи до уваги, що діяльність основних біржових інститутів в Україні (фондова, товарна, а також валютна біржа) є певним чином врегульованою, виникає необхідність належного нормативно-правового забезпечення такого невід'ємного елемента всієї системи біржової діяльності як біржа праці.

3.2. Юридична відповідальність за правопорушення щодо організації та здійснення біржової діяльності

Як відомо, адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності і слугує однією із форм реагування держави на порушення встановленого порядку державно-управлінських відносин.

Адміністративна відповідальність відіграє досить значну роль у процесі належного функціонування суспільних відносин, зокрема у сфері біржової діяльності, адже являє собою безпосередні відносини між органами державної влади спеціальної компетенції та особою, яка вчинила правопорушення, з приводу застосування до такої особи передбачених законодавством санкцій.

У широкому розумінні адміністративна відповідальність представляє собою правовідносини між державою в особі уповноважених органів і суб'єктами права, які виникають між суспільством і державою за точне і добросовісне виконання вимог, що містяться в нормах права. Відтак притягнення до адміністративної відповідальності – один з різновидів застосування норм права.

Разом з тим, в аналізованих наукових працях не існує єдиної думки щодо визначення поняття адміністративної відповідальності. Не визначена адміністративно-правова відповідальність і на нормативному рівні.

Професори В. Авер'янов, Д. Лук'янець, Н. Хорошак під адміністративною відповідальністю розуміють застосування органами виконавчої влади або іншими уповноваженими органами, у тому числі й судами, до осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень, визначених Кодексом та іншими законами, адміністративних стягнень, що передбачає забезпечений державним примусом обов'язок цих осіб зазнати позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру відповідно до накладеного адміністративного стягнення [227, с. 7].

Як уже зазначалося, чинне адміністративне законодавство України не містить визначення адміністративної відповідальності, вказуючи лише, що її мірою є адміністративне стягнення, а відтак, це породжує серед науковців різноаспектний підхід до даної категорії.

На думку професора Стеценко С.Г. зазначає, що адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні до осіб, які вчинили адміністративні проступки, особливих санкцій – адміністративних стягнень [140, 223].

У даному аспекті вважаємо зупинитися на характеристиці принципів, які становлять визначальні та найважливіші засади функціонування адміністративної відповідальності.

Принцип законності адміністративної відповідальності означає, що ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і у порядку, встановлених законодавством.

Принцип відповідальності лише за вчинення протиправного шкідливого діяння передбачає, що тільки діяння, вчинок людини може тягти застосування заходів адміністративного впливу.

Принцип відповідальності лише за наявності вини означає, що адміністративній відповідальності підлягає тільки особа, винна у вчиненні правопорушення, тобто яка умисно або з необережності вчинила протиправне шкідливе діяння.

Невідворотність адміністративної відповідальності як принцип полягає в тому, що особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, повинна бути піддана адміністративному стягненню.

Принцип індивідуалізації відповідальності вимагає, щоб при виборі конкретного заходу адміністративного стягнення враховувались всі обставини вчиненого правопорушення і особа порушника [226, 7-8].

Не менш важливим з точки зору науковості є дослідження елементів складу адміністративного правопорушення. Так, адміністративні правопорушення у сфері біржової діяльності за структурою складу складаються з об'єкта, суб'єкта, об'єктивної й суб'єктивної сторони.

Об'єктом адміністративного правопорушення у сфері біржової діяльності є суспільні відносини з приводу виконання нормативно-встановлених вимог щодо належного функціонування біржових установ. За своїм змістом дані відносини стосуються забезпечення процесу ефективного здійснення біржової діяльності відповідними суб'єктами.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення у сфері біржової діяльності потребує наявності трьох невід'ємних елементів:

- протиправний характер діяння;
- заподіяння шкоди або наявність реальної загрози заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері здійснення біржової діяльності;
- наявність причинно-наслідкового зв'язку між діянням протиправного характеру та заподіянням шкоди суспільним відносинам у сфері здійснення біржової діяльності.

Визначаючи суб'єктний склад адміністративних правопорушень у сфері біржової діяльності звернемо увагу на суперечливість нормативно-правового

регламентування адміністративної відповідальності в даному аспекті на РЦП, як найбільш врегульованому виду біржової діяльності.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить вказівки на юридичних осіб як на суб'єктів адміністративного правопорушення. Попри цей факт, ними можуть також бути і юридичні особи. Перелік адміністративних стягнень, зафіксованих у чинному КУпАП, орієнтований на фізичну особу-суб'єкта відповідальності, хоча активним суб'єктом адміністративно-деліктних відносин вже стали й особи юридичні [134, 194].

У той же час, відповідно до вимог Закону до «адміністративних правопорушень, пов'язаних з діяльністю на РЦП» належать лише склади правопорушень, де їх суб'єктом є фізична особа (громадянин або посадовець підприємства, установи, організації).

На практиці адміністративні стягнення (штраф) за порушення вимог законодавства з приводу обігу цінних паперів накладаються на громадян і посадових осіб підприємств у порядку, передбаченому Правилами розгляду справ про порушення вимог законодавства на РЦП та застосування санкцій, затвердженими Комісією з цінних паперів. Вони не суперечать вимогам КУпАП. Так, штраф на фізичну особу (громадянина чи посадовця підприємства) може бути накладено не пізніше як через 2 місяці з дня вчинення правопорушення, а при тривалому правопорушенні – 2 місяці з дня його виявлення [228, 278].

У чинному законодавстві про цінні папери юридичні особи, за інерцією виведені за межі суб'єктного складу, пов'язаних з діяльністю на РЦП адміністративних правопорушень та адміністративної відповідальності як правової категорії. Відповідно до вимог законодавства юридичні особи – учасники РЦП – за правопорушення на фондовому ринку несуть юридичну відповідальність, що полягає в застосуванні санкцій щодо винної особи. При цьому їх відповідальність ототожнюється із застосуванням тільки одного виду стягнення – штрафу [229, 113-114].

Адміністративна відповідальність стосовно юридичної особи може бути застосована тільки в разі наявності її вини.

У теорії адміністративного права існують різні підходи щодо розуміння вини юридичної особи. Згідно одного вина юридичної особи є комплексним поняттям, що базується на єдності вини об'єктивної (це вина організації з точки зору державного органу, що накладає адміністративні стягнення в залежності від конкретних дій чи бездіяльності юридичної особи, яка порушує встановлені правила) та вини суб'єктивної (як відношення організації в особі її колективу, адміністрації, посадових осіб до протиправного діяння) [230, 154].

Як уже зазначалося, чинне адміністративне законодавство не дає узагальненого визначення суб'єкта адміністративного правопорушення і таким терміном не оперує.

Аналіз відповідних статей КУпАП дозволяє зробити висновок, що ним є осудна особа, яка досягла певного віку і виконала описаний у законі склад адміністративного проступку. Таким чином, суб'єктом адміністративного правопорушення є той, хто його вчинив.

Як уже нами зазначалося, чинний КУпАП визнає суб'єктом проступку винятково фізичну особу. Про це, зокрема, свідчать його ознаки, закріплені нормативно. Так, ст. 12 встановлює вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність (16 років); ст. 20 передбачає як обов'язкову ознаку суб'єкта його осудність; ст. 33 вимагає при накладенні стягнення враховувати особу правопорушника; ст. 256 вимагає, щоб у протоколі про адміністративне правопорушення в обов'язковому порядку були відомості про особу правопорушника, а також вказується на обов'язок правопорушника підписати протокол; ст. 268 закріплює за тим, хто скоїв проступок, право виступати рідною мовою тощо [231].

У даний же час адміністративна відповідальність поширюється не тільки на фізичних осіб, але й все більшою мірою і на юридичних осіб.

Термін «юридичні особи», що є цивілістичним за походженням і суттю, був прийнятий наукою адміністративного права не відразу. Так, в

адміністративному праві мала місце точка зору висловлена Ц.А. Ямпольською, для свого часу вірна, про непридатність для адміністративного права класифікації, за прикладом цивільного права, суб'єктів на фізичних і юридичних осіб. Суб'єкти радянського адміністративного права поділяються на два види: фізичні особи і законні організації [232, 113].

Таким чином, виходячи зі сказаного, випливає висновок: існують правосуб'єктні організації, юридичні особи, і організації – неюридичні особи. Усе це суб'єкти адміністративного права [233, 73-74].

Отже, до суб'єктів адміністративних правопорушень загалом та у сфері біржової діяльності зокрема, належать як фізичні, так, із деякими умовностями, юридичні особи. Як бачимо, до такого висновку вчені приходять застосовуючи розширене тлумачення відповідних правових норм та вдаючись до наукових конструкцій.

Попри це, на нашу думку, ефективнішим було б застосування аналізованого нами виду юридичної відповідальності у випадку закріплення в законі можливості застосування її як до фізичних, так і до юридичних осіб.

Суб'єктивна сторона адміністративних правопорушень у сфері біржової діяльності характеризується ступенем вини суб'єкта, що вчинив дане правопорушення. Вина, як психічне ставлення правопорушника до власного протиправного діяння, може проявлятися у формі наміру (який може бути прямий чи непрямий), а також необережності.

Основним джерелом права, де закріплена більшість складів адміністративних правопорушень, є КУпАП. Зокрема, Глава 12 зазначеного нормативно-правового акта визначає перелік діянь, за які наступає адміністративна відповідальність, зокрема:

Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску або порушення порядку здійснення емісії цінних паперів (ст. 163); приховування інформації про діяльність емітента (ст. 163-5); ненадання документів, що підтверджують право власності на цінні папери (ст. 163-6); діяльність на фондовому ринку без ліцензії (ст. 163-7); маніпулювання цінами під час здійснення операцій з

цінними паперами (ст. 163-8); незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 163-9); порушення порядку прийняття рішення про передачу ведення реєстру власників іменних цінних паперів або порядку передачі ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 163-10); порушення порядку розкриття інформації на фондовому ринку (ст. 163-11); ухилення від виконання або несвоєчасне виконання законних вимог Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку або її уповноважених осіб (ст. 188-30) [228].

Слід звернути увагу, що серед перелічених вище складів адміністративних правопорушень об'єктами в загальній більшості є суспільні відносини, безпосередньо пов'язані з організованим обігом цінними паперами у рамках функціонування біржової діяльності (зокрема – ведення реєстру власників іменних цінних паперів; розкриття інформації на фондовому ринку; здійснення операцій з цінними паперами і т.ін.). Попри це, можливість здійснювати таку діяльність є характерною лише для фондових та універсальних бірж.

Виходячи з цього, виникає питання щодо ефективності охорони прав і свобод громадян, власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством при функціонуванні інших біржових інституцій, зокрема товарних та валютних бірж.

Важливим нормативно-правовим актом, норми якого регулюють інститут адміністративної відповідальності у сфері функціонування фондових бірж є Закон України «Про державне регулювання РЦП в Україні», що також наділяє *Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку України широкими повноваженнями, зокрема:*

- у разі порушення фондовою біржею законодавства про цінні папери, статуту та правил фондової біржі зупиняти торгівлю на фондовій біржі до усунення таких порушень;

- надсилати емітентам, особам, які здійснюють професійну діяльність на РЦП, фондовим біржам та СРО обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства;

- накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на РЦП та ін.

Якщо наводити узагальнений перелік санкцій, що застосовуються за адміністративні правопорушення у сфері функціонування фондових бірж, то варто виокремити штраф (застосовується за більшість зазначених порушень), попередження, зупинення або анулювання ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, а також анулювання свідоцтва про реєстрацію об'єднання як СРО фондового ринку [33, 292].

Як бачимо, адміністративно-правова відповідальність у сфері функціонування фондових бірж є врегульованою на достатньому рівні. Це стосується як матеріально-правового, так і процесуально-правового аспекту, що підтверджується наведеними вище даними.

Разом з тим, цього не можна стверджувати стосовно інших біржових установ: товарних, валютних бірж, а також бірж праці.

Основним нормативним актом, що врегульовує діяльність товарних бірж в Україні є Закон України «Про товарну біржу», що визначає правові умови створення та діяльності товарних бірж на території України.

У цьому Законі відсутні положення щодо адміністративної відповідальності в процесі функціонування даної біржі. Попри це, вартим уваги є положення статті 17, яка визначає Правила біржової торгівлі основним документом, що регламентує порядок здійснення біржових операцій, ведення біржової торгівлі та розв'язання спорів з цих питань. До обов'язкових елементів

даного акта, Закон відносить положення щодо відповідальності учасників та працівників біржі за невиконання або неналежне виконання правил біржової торгівлі [26, 139].

Характеризуючи реалізацію адміністративно-правової відповідальності під час здійснення біржової діяльності валютними біржами слід зауважити про наявність певних положень в КУпАП, зокрема, передбачені відповідні склади правопорушень: порушення порядку проведення розрахунків (ст. 155-1), порушення правил про валютні операції (ст. 162), порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (Стаття 166-5); а також порушення законодавства з фінансових питань (ст. 164-2).

Повноваження НБУ в цій сфері закріплені в Законі України «Про Національний банк України» [43, 238], і полягають в застосовуванні заходів відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

Адміністративна відповідальність у процесі функціонування валютних бірж є достатньо врегульованою низкою нормативних актів (Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [47, 184], що встановлює перелік відповідних правопорушень адміністративно-правового характеру:

- здійснення операцій з валютними цінностями без одержання ліцензії НБУ;

- торгівлю іноземною валютою без одержання ліцензії НБУ та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України;

- невиконання обов'язку щодо здійснення контролю за валютними операціями, що проводяться через установу

– несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції.

Додатковий перелік правопорушень також вказаний в Постанові НБУ «Про затвердження Положення про валютний контроль», зокрема:

– нездійснення функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій;

– нездійснення функцій агента валютного контролю в частині інформування відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій [48, 573].

Як санкції за адміністративні правопорушення валютними біржами передбачено найчастіше штраф, але також можливим є позбавлення ліцензії на право здійснення валютних операцій.

Таким чином, на основі аналізу матеріалів нормативно-правового, наукового та статистичного характеру, присвячених адміністративній відповідальності у сфері біржової діяльності, можна зробити висновок про наявність наступних проблем, які своїм існуванням перешкоджають належному функціонуванню біржової діяльності в Україні:

1. Відсутність у чинному законодавстві положень, які б чітко встановлювали можливість застосування адміністративної відповідальності до юридичних осіб. І хоча до суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері біржової діяльності належать як фізичні, так, із деякими умовностями, юридичні особи, але до такого висновку вчені доходять застосовуючи достатньо розширене тлумачення відповідних правових норм та вдаючись до наукових конструкцій. Попри це, на нашу думку, ефективнішим було б застосування аналізованого нами виду юридичної відповідальності у випадку закріплення в законі можливості застосування її як до фізичних, так і юридичних осіб.

2. Серед переважної більшості наведених у цьому підрозділі складів адміністративних правопорушень об'єктами є суспільні відносини, безпосередньо пов'язані з організованим обігом цінними паперами у рамках функціонування біржової діяльності. Попри це, можливість здійснювати таку діяльність є характерною лише для фондових та універсальних бірж. Статистика стверджує, що лише приблизно третя частина з усіх зареєстрованих біржових установ підпадає під безпосередній вплив положень КУпАП у даній сфері. Саме тому виникає питання щодо ефективності застосування адміністративної відповідальності при функціонуванні інших біржових інституцій, зокрема товарних та валютних бірж.

3. Перелік адміністративних правопорушень, що можуть вчинятися суб'єктами біржової діяльності, міститься у значній кількості законів та підзаконних актів, які видані різними органами державної влади та управління. Причому, в деяких випадках певні склади повторюються по 3 рази в різних актах, що не є ознакою ефективності правового регулювання даної сфери суспільних відносин. Вважаємо, що біржова діяльність, а відповідно – і правопорушення, що вчиняються при її здійсненні, є досить монолітним та неподільним поняттям. Це, у свою чергу, вимагає систематизації законодавства, що врегульовує адміністративну відповідальність за правопорушення, які вчиняються у сфері біржової діяльності.

Висновки до розділу III

Ефективність адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні слід розуміти як ступінь досягнення соціально-корисної управлінської мети за найбільш економічного використання ресурсів та управлінської енергії при здійсненні державно-владного впливу на суспільні відносини в сфері біржової діяльності.

Для створення належної системи адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні необхідним є врахування міжнародного досвіду в даній сфері.

Рівень правового регулювання, представлений у Законі України «Про товарну біржу», не відповідає реаліям сьогодення. І навіть якщо враховувати факт неодноразового внесення змін до даного акта, все одно наявність концептуальних недоліків, що йому притаманні не дозволяє говорити про належне регулювання даних суспільних відносин.

Додатковою перепорою на шляху належного розвитку товарних бірж в Україні є відсутність спеціально уповноваженого органу державної влади, до компетенції якого входило б адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері біржового товарного ринку.

Перелік адміністративних правопорушень, що можуть вчинятися суб'єктами біржової діяльності, міститься у значній кількості законів та підзаконних актів, які видані різними органами державної влади та управління. Причому, в деяких випадках певні склади повторюються по три рази в різних актах, що не є ознакою ефективності правового регулювання даної сфери суспільних відносин.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті дослідження, проведеного на основі аналізу чинного законодавства України та практики його реалізації, спрямованого на вдосконалення механізму правового регулювання біржової діяльності, а також сформульовано висновки, пропозиції і рекомендації щодо змін і доповнень до чинного законодавства у сфері правового регулювання біржової діяльності, зокрема:

1. «Біржова діяльність» – це самостійна, нормативно врегульована та систематично здійснювана форма організованого біржового ринку, де виникають суспільні відносини щодо надання біржових послуг та створення умов для учасників біржових торгів з метою укладення ними, на основі правил вільної торгівлі товарами (товарна біржа), цінними паперами (фондова біржа), валютою (валютна біржа), робочою силою (біржа праці), біржових угод та здійснення посередництва в біржових торгах.

2. Основу біржової діяльності становлять біржові інститути. Важливим елементом біржових інститутів, що дає змогу краще зрозуміти сутність останніх, є їхні функції. Разом з тим, звертаємо увагу на відсутність єдиного підходу до розуміння змісту та функцій біржових інститутів серед дослідників біржової справи. Вважаємо за доцільне класифікувати функції біржових інститутів за критерієм змісту їх діяльності, такими функціями є: запобіжна (хеджування); відновлювальна (компенсаційна); організаційна, контролююча та інвестиційна.

3. Простеживши становлення та розвиток правового регулювання біржової діяльності, обґрунтовано системність такого регулювання, на основі чого виокремлено чотири його етапи, кожен з яких характеризує відповідну історичну епоху та розвиток біржових відносин, що відрізняються своєю специфікою. Досліджено, що розвиток правового впливу на сферу біржових відносин характеризується відповідними історичними етапами та бере свій початок з часів Російської імперії.

4. Сутність біржі як організованого ринку полягає і в тому, що, по-перше, на біржі торгують не виробники товарів та їх покупці, а їх посередники (передусім брокери), по-друге, біржові угоди, як уже відзначалось, укладаються лише в приміщенні біржі та у встановлений час. Якщо цей принцип не дотримується, то біржі немає, оскільки своєї основної функції (регулювання ринку) вона не виконує. Тому функціонування біржі все ж нерозривно пов'язано із системою посередництва і таких її суб'єктів, як посередники. Біржа надає можливість займатися біржовим посередництвом своїм членам та брокерам.

5. «Товарна біржа» – це юридична особа приватного права, яка діє в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо біржової продукції.

6. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Тому можна дійти висновку, що метою діяльності біржі є надання послуг в укладанні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, впорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій.

7. Аграрні біржі є основним елементом аграрного ринку. Вони знайшли широке розповсюдження на практиці, але діють у недосконалому правовому полі. Насамперед, це стосується відсутності відповідного юридичного оформлення визначення правового статусу аграрних бірж як першооснови їх діяльності.

8. Зроблено висновок, що аграрні біржі не можуть бути створені у формі будь-якого господарського товариства, оскільки господарські товариства створюються та здійснюють свою діяльність з метою одержання прибутку та віднесені згідно з Цивільним кодексом України до підприємницьких товариств. Аграрні біржі можуть бути створені в формі непідприємницького товариства.

9. Запропоновано визначити в законодавстві аграрну біржу як непідприємницьке товариство, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність, та створює умови для укладення біржових договорів щодо сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки і товарів, що забезпечують аграрне товаровиробництво; товарних деривативів, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція.

10. У законодавстві та науковій літературі зустрічається ототожнення понять «біржова угода» і «біржова операція», які опосередковують різні за своєю природою відносини. На відміну від раніше зазначеного визнання біржової угоди, біржова операція - це ряд дій, що здійснюються учасниками біржової торгівлі та персоналом біржі в процесі біржової торгівлі (збір заявок, їх узагальнення та класифікація, котирування і оголошення курсу на біржовий товар, звірення параметрів угоди і т.д.). Для розмежування зазначених понять необхідно замінити в відповідних нормативно-правових актах, термін «біржова операція», застосований до біржових договорів, що укладаються на товарній біржі, на термін «біржова угода».

11. Особливу роль до належного здійснення біржової діяльності відіграє вплив контролюючих органів держави. Зокрема під «адміністративно-правовим регулюванням біржової діяльності» пропонуємо визначати особливу форму управлінської діяльності, здійснюваної за допомогою специфічної системи нормативно закріплених методів та засобів уповноваженими органами державної влади та саморегулювальними інституціями, владні повноваження яких спрямовані на реалізацію регулюючого впливу суспільних відносин, які виникають у процесі здійснення біржової діяльності.

12. Особливістю організаційної системи управління у сфері адміністративно-правового регулювання біржової діяльності є численність та неоднорідність суб'єктів, що її складають. До неї входять як органи державного управління, органи виконавчої влади з галузевими та функціональними повноваженнями, так і органи місцевого самоврядування, для яких

забезпечення стабільності, збалансованості та ефективності функціонування біржового ринку є лише складовою основних функцій при реалізації державної політики з певних питань.

13. Об'єктами переважної більшості адміністративних правопорушень у сфері біржової діяльності є суспільні відносини, безпосередньо пов'язані з організованим обігом цінних паперів у рамках функціонування біржової діяльності. Попри це, можливість здійснювати таку діяльність є характерною лише для фондових та універсальних бірж, тоді як статистика підтверджує, що лише приблизно третина усіх зареєстрованих біржових установ підпадає під безпосередній вплив положень КУпАП у даній сфері. У зв'язку з цим, доцільно розширити межі застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері функціонування інших біржових інституцій, зокрема товарних, валютних та бірж праці.

14. З метою підвищення ефективності здійснення адміністративно-правового регулювання біржової діяльності в Україні, пропонується внести зміни до законодавства, зокрема, доповнити:

– Закон України «Про товарну біржу» положеннями, які б стосувалися визначення:

- кількості засновників товарної біржі;
- повноважень загальних зборів товарної біржі та періодичність їх скликання;
- розміру статутного капіталу товарної біржі;
- характеристик операцій, що здійснюються в межах даного виду біржі;
- видів професійної діяльності в межах функціонування товарної біржі;
- детальних вимог до професійних учасників торгівлі;
- організаційно-правової форми, пов'язаної з функціонуванням товарної біржі;
- основних засад відповідальності за правопорушення, вчинені в даній сфері.

– Закон України «Про товарну біржу» статтею «Юридична

відповідальність за правопорушення у сфері біржової діяльності»;

Запропоновані зміни та доповнення щодо правового регулювання біржової діяльності сприятимуть удосконаленню суспільних відносин у даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлач А. І. Біржове право України : [навч. посіб.] / Анатолій Іванович Берлач. – К. : Університет “Україна”, 2008. – 316 с.
2. Дехтярьова О. И. Биржевое дело : [учебник для вузов] / Дехтярьова О. И. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 679 с.
3. Сохацька О. М. Біржова справа : [підручник]. – [2-ге вид. змін. і допов.] / Сохацька О. М. – Тернопіль : Карт-бланш; К. : Кондор, 2008. – 632 с.
4. Его царського Величества милостивейшее учреждение и регламент или устав главного магистра, по которому оной отправлять имеет [16 января 16 дня 1721 года]. / Зак-во Петра I. – М. : Юрид. лит., 2007. – 880 с.
5. Кещян В. Г. Биржевой рынок. Страницы истории и становления в современных условиях / Кещян В. Г. – М. : РЭА, 1996. – 352 с.
6. Авелина И. В. Биржа: правовые основы организации и деятельности: создание, структура, функционирование, прекращение деятельности/ И. В. Авелина, О. М. Козырь. – М. : Экономика и право. – 2015. – 92 с.
7. Hull John C Options, futures and other derivatives – New Jersey: university of Toronto, Prentice Hall, Englewood Cliffs, – 5 ed. – 2016. – 780 p.
8. Kolb Robert W. Financial Derivatives, 3rd Ed / Kolb Robert W. – New Jersey : John Wiley Sons, Inc. – 2016. – 323 p.;
9. Marshall John. Dictionary of Financial Engineering / Marshall John. – John Wiley Sons. Inc. – 2016. – 289 p.
10. Mc Donald Robert. Derivatives Markets / Mc Donald Robert. – Addison Wesley. – 2016. – 881 p.

11. Рябченко О. О. Світова та вітчизняна практика еволюційного розвитку біржової діяльності на ринку сільськогосподарської продукції / Рябченко О. О. – Економіка АПК. – 2008. – № 9 – С. 143–146.

12. Саблук П. Т. Товарні біржі в Україні: аналіз діяльності, законодавче поле, перспективи розвитку / Саблук П. Т., Шпичак О. М., Шевченко Г. О. – К. : Ін-т аграрної економіки УААН, 2010. – 427 с.

13. Шиханов Р. Б. Біржі Південної України 1886–1914 рр. : автореф. дис... канд. іст. наук : спец. 07.00.01– Історія України / Р. Б. Шиханов. – Запоріжжя : Запоріз. держ. ун-т, 2009. –19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

укр. www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/27798.html -

14. Мороз О. В. Правове регулювання обігу цінних паперів у Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет внутрішніх справ / Мороз Ольга Володимирівна – Х., 2012. – 204 с.

15. Федулов С. П. Історія створення та становлення служби зайнятості в Україні / Федулов С. П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.dcz.gov.ua/doccatalog/document.

16. Астапович З. А. Первые мероприятия Советской власти в области труда (1917–1918 гг.) / Астапович З. А. – М. : Госполитиздат, 1958.– 144с.

17. Зими́на М. И. Политика Советского государства в области труда в промышленности (1917 г. – первая половина 1918 г.) : уч. зап. Киров. гос. пединститута. – Киров, 1958. – Вып. 16. – 144 с.

18. Чистяков А. Н. Образование первых советских бирж труда, 1917–1918 гг. / А. Н. Чистяков // Правоведение. – 1999. – С. 121–125.

19. Воблый К. О современной биржевой сети / К. Воблый // Биржевой вестник. – 1926. – № 5. – С. 9–10.

20. Биржевая сеть в дореволюционный период и в настоящее время / К. Воблый // Биржевой вестник. – 1998.-№ 11–12. – С. 18–19.

21. Венгеров В. Товарные биржи в Союзе Советских Республик (Организация и практика) / В. Венгеров // Советская товарная биржа. 20-е годы. Документы и материалы / [сост., коммент. и вступ. ст. Н. В. Московченко] / Венгеров В. – М. : Дело, 2005. – 342 с.

22. Биржевое законодательство : сб. постановлений, правил, циркуляров, разъяснений и др., о товарных и фондовых биржах в СССР / [сост. К. А. Граве, А. А. Плесков, З. М. Фрейдман]. – М., 1995. – 437 с.

23. Советская товарная биржа. 20-е годы. Документы и материалы / [сост., коммент. и вступ. ст. Н. В. Московченко]. – М. : Дело, 1996. – 342 с.

24. Шмидт К. А. Организация и практика биржевой торговли в СССР / Шмидт К. А. – М., 1994. – С. 79–80.

25. Гарарук Л. В. Біржова торгівля України в період нової економічної політики (1921–1929 рр.) / Гарарук Л. В., Коцур А. Л., Коцур Г. Г. – К. – Чернівці : Книги– XXI, 2015.– 200 с.

26. Про товарну біржу : Закон України від 10 груд. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10.

27. Про зайнятість населення : Закон України від 1 берез. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14.

30. Про цінні папери та фондову біржу: Закон України від 18 черв. 1991 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 10. – Ст. 139.

31. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України : Постанова Верховної Ради від 22 верес. 1995 р. // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=342%2F95.

32. Про державне регулювання РЦП в Україні : Закон України від 30 жовт. 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 51.

33. Про запобігання й протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом : Закон України від 28 листоп. 2002 р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 1.

34. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного

обігу цінних паперів в Україні : Закон України від 10 груд. 1997 р. // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 710.

37. Про загальні засади функціонування Національного депозитарію України : Указ Президента України від 22 черв. 1999 р. № 703/99.

38. Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України : Указ Президента України від 26 берез. 2001 р. № 198.

39. Про заходи щодо забезпечення формування й функціонування аграрного ринку : Указ Президента України від 6 черв. 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 23. – Ст. 931.

40. Про заходи щодо вдосконалення регулювання ринку зерна : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 лип. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[www. // zakon.rada.gov.ua. / cgibin / main.cgi.](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/main.cgi)

41. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 29.

42. Про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті : Закон України від 23 верес. 1994 р. // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 40.

43. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-ХІV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 29.

44. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-ІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 5–6.

45. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лют. 1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 17.

46. Про затвердження Положення про валютний контроль від 8 лютого 2000 р. : Постанова Правління Національного банку України № 49 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 573.

47. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15 берез. 2001 р. № 2299-ІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 21.

48. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2374-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 24.

51. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 1.

52. Про додаткові заходи щодо вдосконалення діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України від 25 верес. 2002 р. №861 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=861%2F2002 -

53. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 31.

54. Ходов Л. Г. Основы государственной экономической политики / Ходов Л. Г. – М. : БЕК, 1997. – 332 с.

55. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні в період 1703–1990 рр. / О. Ю. Минюк // Митна справа. – 2015. – № 2. – С. 87–92.

56. Савченко В. Д. Організація біржової діяльності : навч. й посіб. – [2-е вид. допов. і переробл.]. – Харк. держ. аграрн. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2012. – 125 с.

57. Дудяк Р. П. Організація біржової діяльності: основи теорії і практикум : [навч. посіб.] / Р. П. Дудяк, С. Я. Бугіль. – [2-ге вид., допов.]. – Львів : “Магнолія – 2006”, 2007. – 360 с.

58. Берлач А. І. Тлумачний словник термінів біржової торгівлі та біржове законодавство України (понад 800 термінів) / [уклад. Анатолій Іванович Берлач] ; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини “Україна”. – К., 2011. – 184 с.

59. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.

60. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 2006. – VI, 790 с.

61. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 528 с.
62. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр “Академія”, 2011. – Т. 1. – 2011. – 864 с.
63. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Совмещ. ред. изд. В. И. Даля и И. А. Бодуэна де Куртенэ. – М. : ОЛМА – ПРЕСС. – 2004. – Т. 3. – 2004. – 572 с.
64. Шершеневич Г. Ф. Курс торговельного права. ТЛІ : Товар. Торговельні угоди / Шершеневич Г. Ф. – М. : Статут, 2009. – 544 с.
65. Щербина В. С. Господарське право України : [навч. посіб.]. – [5-те вид., переробл. і допов.] / Щербина В. С. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 384с.
66. Сохацька О. М. Біржова праворуч : [підручник] / Сохацька О. М. – Тернопіль : Карта-бланш, 2008. – 602 с.
67. Господарське право : підручник / [Мамутов В. К., Знаменский Г. Л., Хахулин В. В. та ін.] ; під ред. В. К. Мамутова. – К. : Юринком Інтер, 2013. – 912 с.
68. Бобкова А. Г. Біржове право : [навч. посіб.] / А. Г. Бобкова, Ю. О. Моїсеєв. – К. : Центр навч. л-ри, 2013. – 200 с.
69. Крамаренко В. І. Біржова діяльність : [навч. посіб.] / В. І. Крамаренко, Б. І. Холод. – К. : ЦУЛ, 2011. – 240 с.
70. Грязнова А. Г. Биржевая деятельность : [учебник] / под ред. А. Г. Грязновой, Р. В. Корнеевой, В. А. Галанова. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 240 с.
71. Дудяк Р. П. Організація біржової діяльності: основи теорії і практикум : [навч. посіб.] / Р. П. Дудяк, С. Я. Бугіль. – Львів : “Новий світ–2000”, “Магнолія+”, 2003. – 360 с.
72. Савченко В. Д. Організація біржової діяльності : [навч. посіб.] / Савченко В. Д. – [3-тє вид., допов. і доопрац.]. – Х. : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2006. – 461 с.

73. Дмитрук Б. П. Організація біржової діяльності в агропромисловому комплексі : [навч. посіб.] / Дмитрук Б. П. – К. : Либідь, 2014. – 344 с.
74. Корельский В. Ф. Толковый биржевой словарь: Ок. 5000 терминов с эквивалентами на английском языке / [Корельский В. Ф., Гаврилюк Р.В.]. – М. : Экспедитор РУССО, 1996. – 423 с.
75. Бевз О. П. Словник термінів біржової торгівлі / Бевз О. П.– К., 2005. – 34 с.
76. Степанов В. М. Біржова діяльність : [навч. посіб. для дистанційного навч.] / В. М. Степанов, Т. І. Пішеніна. – К. : Університет “Україна”, 2014. – 300 с.
77. Акмаєв А. І. Біржова діяльність : [навч. посіб.] / А. І. Акмаєв. В. Т. Міленький. – Алчевськ : ДонДТУ, 2012. – 215 с.
78. Господарський кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Д. М. Притики, І. В. Булгакової. – К. : Юрисконсульт, Юстініан.– 2015. – 1088 с.
79. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / Івченко А. О. – Х. : Фоліо, 2004. – 540 с.
80. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1980. – 1600 с.
81. Господарський кодекс України: – К. : Велес, 2013. – 160 с.
82. Прилуцький Р. Б. Щодо поняття та організаційно-правової форми біржі / Р. Б. Прилуцький // Вісник господарського судочинства. –2016. – № 2. – С. 148–155.
83. Оптова і біржова торгівля в Україні : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2016.
84. Рибовол Л. Т. Біржове право (Товарна біржа як особливий суб’єкт господарювання) : [навч. посіб. для студ. юрид. ф-тів вищ. навч. закл.] / Рибовол Л. Т. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 52 с.
85. Костирко Л. А. Биржевая деятельность : [учеб. пособие] / Костирко Л. А., Пащенко Т. В., Ларікова Л. Ф. – Луганск : Изд-во Восточно-

укр. гос. ун-та, 2003. –120 с.

86. Циганов О. Р. Закордонний досвід державного регулювання діяльності товарних бірж та напрями його використання в Україні / О. Р. Циганов, С. М. Повний. – Менеджер. – 2007. – № 4(30).

87. Берлач А. І. Адміністративне право України : [навч. посіб. для дист. навч.] / Берлач А. І. – К. : Університет “Україна”, 2005. – 472 с.

88. Эдельштейнъ Биржи труда: организация посредничества по приисканию работы и рабочихъ на Западе и въ Россіи . Петроградъ, 1916.– С. 76.

89. Маршавін Ю. Від бірж праці – до центру зайнятості / Ю. Маршавін // Соціальна політика. – 2005. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.dcz.gov.ua/control/uk//article;id... -

90. Государственное регулирование занятости в развитых капиталистических странах : Сб. науч. тр.[В 2 вып.] / ВЦСПС, Науч. центр. – М.: ВЦСПС, 1990. – Вып. 1. – 97 с.

91. Сохацька О. М. Зарубіжні фінансові ринки / О. М. Сохацька // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 59–66.

92. Берлач А.І. Організаційно-правові основи біржової діяльності : [навч. посіб.] / Берлач А. І., Берлач Н. А., Ілларіонов Ю. В. – К. : Фенікс, 2011. – 336 с.

93. Мировые финансовые рынки ценных бумаг / Рубцов Б. Б. – М. : Экзамен, 2002 – 448 с.

94. Ромашко О. Ю. Регулювання міжнародних фондових ринків : [навч. посіб.] / Ромашко О. Ю. – К. : КНЕУ, 2006. – 240 с.

95. Бобров Є. А. Аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку країн Близького Сходу та Південно-Східної Азії / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2015. – № 7 – С. 92–101.

96. Зінченко Ф. А. Розвиток світової індустрії фондових бірж в сучасних умовах / Ф. А. Зінченко // Україна в системі міжнародних економічних відносин : Міжнар. наук.-практ. конф., 24 лют. 2014 р. – К., 2014. – С. 40–41.

97. Минюк О. Ю. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання біржової діяльності (на прикладі фондових бірж США, Англії, Японії та Франції) / О. Ю. Минюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 3– С. 163–165.

98. Карпенко Г. В. Досвід розвитку фондового ринку країн Європи та його використання в Україні / Г. В. Карпенко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 90–96.

99. История социалистической экономики СССР в 7-ми томах : Т.2. : Переход к НЭПУ. Восстановление народного хозяйства СССР 1921–1925 гг. / Ред. коллегия: ... д-р экон. наук И.А. Гладков (отв. ред.) [и др.]; АН СССР, Ин-т экономики. – М. : „Наука”, 1976. – 476 с.

100. Итоги III Всеукраинского биржевого съезда // Биржевой вестник. – 1926. – № 9. –С. 1.

101. Шмидт. К. А. Организация и практика биржевой торговли в СССР. – М., 1927. – С. 79–80.

102. Кейс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: Пер. з англ. /Общ. Ред.. и предисл.[С.5-54] А. Г. Милейковского і И.М. Осадчей. – / Кейс Джон Мейнард – М. : Прогресс, 1989. – 494 с.

103. Яковчук М. Ю. Адміністративно-правове регулювання страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Яковчук Михайло Юрійович. – Ірпінь, 2015. – 244 с.

104. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : [учебник] / Скакун О. Ф. – Харьков : Эспада, 2011. – 840 с.

105. Рынок ценных бумаг : [учебник] / под ред. В. А. Галанова, А. І. Басова Финансы и статистика, 2013. – 448 с.

106. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / Алексеев С. С. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

107. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков. – [3-те вид., допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 752 с.

108. Пухтецька А. Європейські погляди на принцип верховенства права / Алла Пухтецька. – Правовий тиждень. – 2008. – № 19 (92). – 6 трав. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.legalweekly.com.ua/article/?uid...
109. Авер'янов В. Б. Предмет адміністративного права: «управлінська» і «публічно-сервісна» складові / В. Б. Авер'янов // Адвокат. – 2011. – № 8. – С. 7–11.
110. Развадовський В. Й. Адміністративно-правове регулювання правовідносин у транспортній сфері України : [монографія] / Развадовський В. Й. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2013. – 284 с.
111. Рябченко О. Зміст державного регулювання господарської діяльності / О. Рябченко // Право України. – 2014. – № 1. – С. 81–84.
112. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2010. – 1440 с.
113. Фіночко Ф. Специфіка функцій управління / Ф. Фіночко // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 4 (47). – С. 171–178.
114. Гегель В. Г. Вступительная речь к курсу лекции. Берлин, 22 окт. 1818 г. / Гегель В. Г. – М. : Полит. произведения, 1978. – 432 с.
115. Развадовський В. Й. Функції державного управління транспортною системою України / В. Развадовський // Право України. – 2011. – № 5. – С. 121–126.
116. Німко О. Б. Адміністративно-правове регулювання державного молодіжного житлового кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Німко Ольга Борисівна – К., 2015. – 201 с.
117. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / [за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова]. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 368 с.
118. Лисенков С. Л. Теорія держави і права : [підручник] / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; За ред. С. Л. Лисенкова – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.

119. Цивільне право України: академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченка. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2010. – Т. 1 : Загальна частина. – 2010. – 696 с.

120. Цивільне право України: академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченка. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2010. – Т. 2 : Особлива частина. – 2010. – 520 с.

121. Цивільне право України : [підручник] : у 2 кн. / [О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 720 с.

122. Цивільне право України. Загальна частина : [підручник] / за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К. : КНТ, 2006. – с.?

123. Булгакова І. В. Господарське право України : [навч. посіб.] / Булгакова І. В. – К. : Прецедент, 2012. – 346 с.

124. Вінник О. М. Господарське право : [курс лекцій] / Вінник О. М. – К. : Атака, 2015. – 624 с.

125. Крупка Ю. М. Господарське право України : [навч. посіб. для дистанційного навч.] / за наук. ред. Н. Р. Малишевої. – К. : Університет “Україна”, 2016. – 342 с.

126. Щербина В. С. Господарське право : [підручник] / Щербина В. С. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 480 с.

127. Хозяйственное право : учебник / [В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.] ; под ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 912 с.

128. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / [ред. кол. : В. Б. Авер’янов (голова)]. – К. : Юрид. думка 2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.

129. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / [ред. кол. : В. Б. Авер’янов (голова)]. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 2 : Особлива частина. – 2005. – 624 с.

130. Административное право Украины : учебник для студ. высш. учеб. заведений юрид. спец. / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук и др.] ; под ред. проф. Ю. П. Битяка. – [2-е изд., перераб. и доп.] – Х. : Право, 2004. – 576 с.
131. Адміністративне право України : [підручник] / [Ю. П. Битяк, В. М. Паращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
132. Адміністративне право України : [підручник] / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2007. – 896 с.
133. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 544 с.
134. Забарний Г. Г. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2003. – 212 с.
135. Беленчук І. А. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / Беленчук І. А. – К. : А.С.К., 2014. – 176 с.
136. Васильев А. С. Административное право Украины (общая часть) : [учеб. пособие] / Васильев А. С. – Х. : Одисей, 2009. – 288 с.
137. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття) / І. П. Голосніченко // Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 2016. – 52 с.
138. Гладун З. С. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / Гладун З. С. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 579 с.
139. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / Гончарук С. Т. – К., 2004. – 200 с.
140. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / Стеценко С. Г. – К. : Атака, 2011. – 624 с.
141. Орлов М. А. Управління в сфері екології, що забезпечує стійкий розвиток України, як наукова і правова проблема / М. А. Орлов // Юридична Україна. – 2016. – № 2. – С. 63–69.

142. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 432 с.

143. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення : [монографія] / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 1996. – 98 с.

144. Про затвердження плану заходів з реалізації Основних напрямів розвитку фондового ринку України на 2015 – 2017 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2015 р. № 131-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

search.ligazakon.ua/l_doc2.../KR060131.html -

145. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин : [монографія] / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутр. справ, 2015. – 304 с.

146. Курінний Є. Державне управління: оновлений погляд на визначення категорії / Є. Курінний // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 82–85.

147. Системний підхід в організації державного управління : [навч. посіб.] / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2010. – 160 с.

148. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : [монографія] / Віхров О. П. – К. : Вид. Дім “Слово”, 2008. – 512 с.

149. Державне регулювання економіки / [С. М. Чистяков, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2009. – 440 с.

150. Словарь иностранных слов. – [18-е изд., стереотип.] – М. : Рус. яз., 1989. – 624 с.

151. Алексеев С. С. Общая теория права : [учебник] / Алексеев С. С. – [2-е изд.]. – М. : Проспект, 2008. – 565 с.

152. Колодій А. М. Принципи права України / Колодій А. М. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2012. – 208 с.

153. Скурко Е. В. Принципы права в современном правопонимании /

Скурко Е. В. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 195 с.

154. Алексеев С. С. Теория права / Алексеев С. С. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : БЕК, 1999. – 311 с.

155. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 9.

156. Корнеев А. П. Нормы административного права и их применение / Корнеев А. П. – М. : Юрид. лит., 1998. – 142 с.

157. Берлач А. І. Принципи діяльності правоохоронних органів у контексті адміністративної реформи в Україні / А. І. Берлач // Кримський юридичний вісник. – 2009. – № 1 (2). – С. 10–14.

157. Овсянко Д. М. Административное право : [учеб. пособие] / Овсянко Д. М. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ: 2011. – 468 с. – (Серия Institutiones).

158. Ткач Г. Сучасні принципи адміністративного права та їх концептуальне значення для оновлення змісту українського адміністративного права / Г. Ткач // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2015. – № 8. – С. 34–40.

160. Конопльов В. В. Управлінські рішення в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ: сутність та організаційно-правові питання підготовки і прийняття : [монографія] / Конопльов В. В. – Сімферополь : Вид-во Крим. юрид. ін-ту ХНУВС, ВДМВ “Таврія”, 2012. – 356 с.

161. Биржевое дело : [учебник] / под ред. В. А. Галанова, Л. И. Басова.– М. : Финансы и статистика, 2006.– 304 с.

162. Рябченко О. П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Рябченко Олена Петрівна – Х., 2006. – 466 с.

163. Алехин А. П. Административное право Российской Федерации / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов – М. : Зерцало, 2012. – 639 с.

164. Хаманева Н. Ю. Проблемы административно-правового регулирования экономических отношений на современном этапе / Н. Ю. Хаманева // Административное право и процесс. – 2016. – № 5. – С. 13–16.

165. Кологойда О. В. Правове регулювання фондового ринку України : [навч. посіб.] / Кологойда О. В. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 320 с.

166. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

167. Рябченко О.П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин : [монографія] / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 133–134.

168. Про затвердження Положення “Про Міністерство фінансів України” : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2006 р. № 1837 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – Ст. 26.

169. Про затвердження Положення “Про Міністерство економіки України” : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 трав. 2007 р. № 777 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1563.

170. Про затвердження Положення “Про Міністерство праці та соціальної політики України” : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 листоп. 2006 р. № 1543 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 3001.

171. Про затвердження Положення “Про Міністерство аграрної політики України” : Указ Президента України від 7 черв. 2000 р. № 772/2000 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=772%2F2000.

172. Про затвердження галузевої інноваційної програми “Створення системи біржової торгівлі ф'ючерсними контрактами на зерно”: наказ Міністерства аграрної політики України від 13 груд. 2007 р. № 916 [Електронний ресурс]. –Режим доступу :

www.uazakon.com/.../pg_gxgbof.htm –

173. Про Українську міжбанківську валютну біржу : Постанова Правління Національного банку України від 8 лип. 1993 р. № 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

uazakon.com/document/.../isx08980.htm -

174. Про затвердження Класифікатора іноземних валют : Постанова Правління Національного банку України від 4 лют. 1998 р. № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.legal.com.ua/.../0CH560521500-98.html -

175. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 50.

176. Про Тимчасове положення про Фонд державного майна України : Постанова Верховної Ради України від 7 лип. 1992 р // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 39. – Ст. 81.

177. Про Положення про Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23 груд. 2011 р. № 1063/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 15. – Ст. 650.

178. Про затвердження Положення “Про Державний комітет фінансового моніторингу України”: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 100 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 8. – Ст. 307.

179. Про затвердження Положення “Про Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва” : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2007 р. № 667 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 32. – Ст. 1296.

180. Про оцінку майна : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2658-ІІІ р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 47. – Ст. 81.

181. Про кредитні спілки : Закон України 20 груд. 2001 р. № 2908-ІІІ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.../T012908.html

182. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 лип. 2003 р. № 1057-ІV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47–48. – Ст. 372.

183. Бураковський І. Перспективні напрямки економічної політики: деякі зауваги експерта з приводу діяльності уряду України в 2003 році / І. Бураковський // Пріоритети. – 2004. – № 9(15). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op...

184. Перспективи розвитку саморегулювання в Україні / Правовий тиждень № 31(157) 4 серпня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.legalweekly.com.ua/article/?uid... -

185. Задихайло Д. В. Держана та економічне ринкове середовище: господарсько-правовий контекст / Д. В. Задихайло // Вісник Академії правових наук України. – № 3 (42). – С. 149–161.

186. Про затвердження Положення “Про саморегулівні організації професійних учасників фондового ринку” : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 лют. 2009 р. № 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

delo.ua/.../pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-samoregul-organ-profes-uchasnik-fondovogo-rinku-110931/ -

187. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т./ [ред. кол. : В. Б. Авера'янов (голова) та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – Т. 1 : Загальна частина. – 2007. – 592 с.

188. Адміністративне право України : [підручник] / за ред. проф. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 543 с.

189. Тараненко С. М. Адміністративне право України (у структурно-логічних схемах). Загальна та Особлива частини : [навч.-метод. посіб.] / Тараненко С. М. – Донецьк : ДонУЕП, 20012. – 153 с.

190. Коваль Л. В. Адміністративне право України : [курс лекцій] / Коваль Л. В. – К. : Основа, 2015. – 154 с.

191. Бевзенко В. М. Управління природно-заповідним фондом України (організаційно-правові питання) : [монографія] / Бевзенко В. М. – Херсон : Айлант, 2014. – 268 с.

192. Засунько С. С. Адміністративно-правове регулювання у сфері

забезпечення техногенної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Засуцько Сергій Станіславович – К., 2008. – 225 с.

193. Старилов Ю. Н. Курс общего административного права : в 3 т. / Старилов Ю. Н. – М. : НОРМА (Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М). – 2011. – . – Т. 2 : Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. – 2011. – 600 с.

194. Павлов Д. М. Ефективність системи органів державного управління: поняття, умови та критерії оцінки / Д. М. Павлов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 1. – С. 45–48.

195. Теорія держави і права : академічний курс : [підручник] / МОНУ; Зайчук О.В. та ін.]. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

196. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.]. – [10-те вид., допов.] / Рабінович П. М. – Львів : Край, 2011. – 224 с.

197. Байцим В. Ф. Ефективність державного регулювання економіки регіону / Байцим В. Ф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11359

198. Мороз Л. Я. Господарсько-правова відповідальність товарних бірж / Л. Я. Мороз // Право України : юрид. журн. – К., 2016. – № 8. – С. 47–50.

199. Міщенко С. В. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку : фінансовий ринок / С. В. Міщенко // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – К., 2015. – № 9 (166). – С. 43–52.

200. Назарчук М. І. Аналіз стану та перспектив розвитку фондового ринку України / М. І. Назарчук // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – К., 2010. – № 12. – С. 83–95.

201. Назарчук Михаил Игоревич. Фондовые биржи на рынке ценных бумаг Украины: проблемы и перспективы развития / Назарчук Михаил Игоревич. – Донецк : ООО “Юг, Лтд”, 2009. – 139 с.

202. Третяк О. М. Інституційне забезпечення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією / О. М.Третяк // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 111–118.

203. Дейнека О. С. Экономическая психология : [учеб. пособие] / Дейнека О. С. – СПб. : Изд-во Санкт-петерб. ун-та, 2014. – 160 с.

204. Петровська Т. Соціально-психологічні фактори економічної поведінки / Т. Петровська // Соціальна психологія. – 200. – № 4 (6). – С. 23–35

208. Экономика США : [учебник для студ. вузов, обуч. по направлению подготовки и спец. “Регионоведение”] / Ин-т США и Канады РАН / Виктор Борисович Супян (ред.). – СПб.; М.; Н.Новгород; Воронеж; Ростов н/Д; Екатеринбург; Самара; К.; Х.; Минск : ЗАО Изд. дом “Питер”, 2015. – 651 с.

209. Рогач О. І. Міжнародні фінанси / Олександр Ігорович Рогач. – К. : Либідь, 2014. – 784 с.

210. Ватаманюк З. Г. Ринок цінних паперів в умовах фінансової глобалізації / З. Г. Ватаманюк, Н. В. Звонар // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – К., 2008. – № 6. – С. 82–89.

211. Пасечник Т. О. Європейська інтеграція фондового ринку України як механізм зниження ризиків / Т. О. Пасечник, О. В. Копилова // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – К., 2012. – № 6 (163). – С. 77–84.

212. Мошенський С. З. Трансформаційні процеси на світових ринках цінних паперів / С. З. Мошенський // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – К., 2009. – № 7 (164). – С. 54–63.

213. Біржам дадуть правила. // Економічні відомості [Електронний ресурс]. режим доступу :

news.finance.ua/ua/~1/0/.../212764 –

214. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III.

215. Про затвердження Положення про розрахунково-клірингову діяльність за договорами щодо цінних паперів : Рішення

Держкомісціннихпаперів від 17 жовт. 2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України від 27 листоп. 2006 р. – 2006. – № 46. – Ст. 3098. –С. 175. – Код акту 37855/2006.

216. Офіційний сайт Програми міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу Україні “Твінінг” (Twinning) [Електронний ресурс]. – режим доступу :

[http://twinning.com.ua/index.php?option=com_docman&task=doc_download
&gid=665&Itemid=](http://twinning.com.ua/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=665&Itemid=)

217. Про господарські товариства : Закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682. – 3 груд.

218. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

219. Офіційний сайт Асоціації «Українські Фондові Торговці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aust.com.ua/About.aspx>.

220. Проценко Т. О. Правове регулювання адміністрування податків і митних платежів : дис... доктора юрид. наук : 12.00.15 / Проценко Тарас Олександрович. – К., 2015. – 391 с.

221. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності через оподаткування / О. Ю. Минюк // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених : матеріали наук.-практ. конф. (квітень 2016 р.). – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2016. – С. 183–184.

222. Про внесення змін до Закону України “Про зайнятість населення” : Законопроект [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

223. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / Колпаков В. К. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 544 с.

224. Ведерніков. Ю. А. Адміністративне право України : [навч. посіб. для вузів] / Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 334 с

225. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. С. Літошенко. – К., 2014. – 21 с.

226. Адміністративна відповідальність в Україні : [навч. посіб.] / [А. Т. Комзюк (заг. ред.), М. І. Городиський (уклад.)]. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 77 с.

227. Авер'янов В. Б. Чи можливе реформування інституту адміністративної відповідальності на концептуальних засадах проекту нового КпАП? / В. Б. Авер'янов, Д. М. Лук'янець, Н. В. Хорошак // Адвокат. – 2016. – № 1. – С. 3 – 8.

228. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на РЦП : Закон України від 25 груд. 2008 р. № 801-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 23. – Ст. 278. – С. 859.

229. Андреев Д. О. Адміністративна відповідальність на РЦП зміст поняття і шляхи реформування / Д. О. Андреев // Проблеми законності : республікан. міжвід. наук. зб. – Х., 2011. – Вип. 93. – С. 113–120.

230. Клим О. В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Клим Олена Вікторівна – К., 2009. – 205 с.

231. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Науково-практичний коментар / [Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін.]. – [3-тє вид.].– К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2010. – 684 с.

232. Ямпольская Ц. А. Субъекты советского административного права : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.14 – админ право; финан. право; информ. право” / Ямпольская Цецилия Абрамовна– М., 1958. – 441 с.

233. Слубський І. Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Слубський Ігор Йосипович – К., 2013. – 198 с.

234. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

235. Про затвердження Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства на РЦП та застосування санкцій : Рішення Держкомісціннихпаперів від 11 груд. 2007 р. № 2272 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 12. – Ст. 317. – С. 74. – 25 лют. – Код акту 42194/2008.